

173893/11

КРИТИКА

809

№ 11

ЛИСТОПАД 1930

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВ
НИЦТВО УКРАЇНИ

ЦІНА 70 КОП.

290

КРИТИКА

ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
МАРКСИСТСЬКОЇ КРИТИКИ
ТА БІБЛІОГРАФІЇ

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА ІЛЗ
173893

ЗАРЕДАКЦІЄЮ
т. т.: В. Т. ДЕСНЯКА, В. Д. КОРЯКА,
І. Ю. КУЛИКА, Г. Ф. ОВЧАРОВА,
В. Й. СУХИНО-ХОМЕНКА,
Ф. П. ТАРАНА та А. А. ХВИЛІ

№ 11 (35)

ЛИСТОПАД

Р. 1930

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Бібліографічний опис цього видання
аміцено в „Літописі Українського Друку“,
„Картковому Репертуарі“ та інших по-
казчиках Української Книжкової Палати

Надрук. в 2-й друк. „ДВОУ УПП“

Харків, Пушкінська вул., 40.

Тир. 4.500 — 10 др. арк.

Укрліт № 26-жб

Зам. № 692.

НА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ ФРОНТІ *

І. МИКИТЕНКО

Товариші! Перше, що мусить сказати на 2-й світовій конференції революційних письменників українська пролетарська література, це те, що своїм буйним розквітом, своїм поширенням серед багатомільйонних мас пролетаріату й найбільшого та середнього селянства Радянської України, своїми зв'язками з пролетарськими літературними загонами всіх народів СРСР і, нарешті, своїм об'єднанням з революційними загонами світової літератури, українська література зобов'язана тим оптимальним умовам розвитку, які в наслідок жовтневої перемоги пролетаріату всього Союзу створила для неї комуністична партія та радянська влада під егідою пролетарської диктатури.

Ленінське розв'язання національного питання від комуністичної партії є не лише *conditio sine qua non*, не лише умова, без якої неможливим стає повнокровний розвиток усіх національних літератур нашого Союзу, в тому числі й української. Ленінське розв'язання національного питання стало за підойму для всіх цих літератур, за головну рушійну силу їхнього поступу, за силу, що не лише дає матеріальні й моральні умови для їхнього розвитку, а й спонукає наші літератури до цього розвитку, веде їх через національну форму до найвищих ступенів соціалістичної культури.

Тому цілком природно, що українська пролетарська література могла розвиватися, лише поборюючи всілякі вияви і свого буржуазного націоналізму, і російського великодержавного націоналізму, поборюючи, також, і вияви будь-якого

* Доповідь на 2-й світовій конференції революційних письменників.

нігілізму в національному, питанні,— бо все це однаковою мірою, лише під різними машкарами, ставало за зброю ворожих пролетаріятові сил, що намагалися загальмувати розвиток соціалістичної культури.

Українська революційна література може похвалитися не однією перемогою на цьому шляху. Представлена своїм пролетарським сектором, організаціями ВУСПП, „Забой“ та „Молодняк“, разом з усіма пролетарськими літературами СРСР, через всесоюзний штаб пролетарської літератури ВОАПП, вона влила свої сили в міжнародню армію революційних письменників, щоб разом із ними, в одних колонах, під одним революційним прапором виступати далі проти світового капіталу — за світову пролетарську революцію.

Висвітлити ці шляхи української пролетарської літератури в короткій доповіді — дуже складне завдання. Це завдання ще більше ускладнюється тим, що в міжнародній пресі про українську пролетарську літературу майже нічого досі не писано, що переклади з неї були рідким явищем, і що ціла українська література для багатьох секцій інтернаціонального бюро є великою мірою *terra incognita*.

Але сподіваючись на те, що віднині кожний день нашого співробітництва з секціями інтернаціонального бюро збільшуватиме нашу взаємну поінформованість, можемо зараз зупинитися лише на найголовніших етапах розвитку української пролетарської літератури, відзначити найпекучіші її проблеми, досягнення і вади.

* * *

Дореволюційна література. Маючи багатовікову історію розвитку, українська література ХХ сторіччя в епоху фінансового капіталу уже вступила з дуже поважною спадщиною світової буржуазної культури. Постаті Сковороди, Котляревського, Панька Куліша — є виразні постаті на тлі європейської буржуазної думки.

Тарас Шевченко, Леся Українка, Мих. Коцюбинський, Володимир Винниченко (на першій порі своєї творчості), нарешті, Іван Франко вклали в українську літературу чималі скарби. Багато їхніх творів і нині є класичні зразки, що припадають нам для виховання революційної молоді в наших школах.

Жовтнева українська література вважає Шевченка та Івана Франка за своїх найближчих попередників. Західно-український письменник, син коваля, доктор Іван Франко своєю понадсорокарічною літературною працею проорав у цілій українській літературі таку глибоку й плодучу борозну, що її сміливо можна назвати працею велетня.

Крім багатотомної збірки власних творів, Франко дав українській літературі також і свої численні переклади з німецької, французької, англійської, польської, чеської, російської, грецької, латинської мов.

Якщо поет бунтар, запальний агітатор проти російського царату з його ганебним кріпацтвом,—Тарас Шевченко був найстарішим типом митця—поетом співцем, то Іван Франко, поет робітників та найбіднішого селянства, який проте писав про цих робітників і селян для інтелігенції, був уже, як і Леся Українка, не співцем, а фахівцем майстром, поетом думки (В. Коряк).

І вже це одне підносить його на високий щабель проти всіх інших поетів.

Громадсько-літературне credo своє Франко визначив словами: не Баярд, борець непоборимий, не Дон-Жуан, жіночих серць побідник, є героєм наших днів, а продуцент робітників.

І він справдив це своє credo, почавши одним з найперших у світовій літературі розробляти робітничу тематику і то розробляти її так, як міг лише син своєї класи.

Коли заходжувався можновладець французького натуралізму Еміль Золя коло своїх „Вуглярів“, то вже Іван Франко дав непереєдені досі у пролетарській літературі „Бориславські оповідання“, в яких він потужною рукою майстра відбив каторжну долю західньо-українського пролетаріату на нафтових підприємствах Борислава. „Захар Беркут“, „Боа констриктор“, „Борислав сміється“—все це значні і сильні полотна, що їм по праву може належати честь стояти в перших шерегах здобутків світової революційної літератури.

Для нас не позбавлено інтересу Франкове визначення ролі поета в умовах певної соціальної дійсності та його ставлення до форми своєї творчості. В листі до Павлика з 1879 року Франко писав про себе:

„Ви знаєте, що пишучи щонебудь, я завсім не хочу творити майстерверків, не дбаю о викінченні форми: т. д. не тому, що се само собою нехороша річ, але тому, що тепер головне діло в нас сама думка, головне завдання писателя—порушити, зацікавити, вткнути в руки книжку, збудити в голові думки“.

Товариші! Чи не в такому стані, тільки в мільйон разів гострішому й тяжчому, перебуває нині Західня Україна під чоботом польського фашизму, коли сучасні поети Західньої України мусять особливу увагу звернути на ці Франкові слова. Будити революційну думку пригнічених робітників та селян, допомагати їм шукати найпевніших засобів соціального визволення, насамперед про це мусить думати революційний поет. Він перестав би бути революційним поетом, коли б

замість цього почав у гонитві за найновішими літературними модами клопотатись не змістом насамперед, а виключно формальними експериментами, щоби, коли б він віддавав перевагу формі перед змістом. Діалектичну єдність змісту та форми ми розуміємо, як єдність, у якій зміст визначає форму; і цей зміст мусить бути активним пропагатором класової боротьби за соціальне визволення пролетаріату та найбіднішого селянства.

Пролетарська суспільність України, визначаючи місце Франкове в українській літературі, як місце попередника жовтневої літератури, висловила про Івана Франка так:

„Українська націоналістична буржуазія подібно тому, як це вона робить із Шевченком, намагається зробити і з Франка вузького націоналістичного героя, представника українства, як такого. Тим часом Франко є типовий представник тогочасної робітничо-селянської інтелігенції, поет пролетаризованого селянства та перших кадрів українського робітництва і ворог національної буржуазії всіх кольорів*.

Такий є для нас Іван Франко, попередник жовтневої літератури.

* * *

Література пожовтнева. Пожовтнева українська література доби воєнного комунізму творилася в атмосфері смертельної збройної боротьби з буржуазією. Рішучо й безкомпромісно руйнувалися всякі традиції. Співді нової доби бачили цілий світ у загравах і пожежах, що на їхньому патетичному тлі вставав величний СРСР і, як його жива частина — оновлена в вогнях, радянська соціалістична Україна.

Удар і удар — без перерви.
Простяглися напружені струни.
Червоні нерви оголила земля
— Від Бастилії — до Паризької Комуни
До Будапешту від Кремля..
— І далі... далі...“

Такі незміряні інтернаціональні перспективи ввижаються одному з „перших хоробрих“ жовтневої літератури, поетові Весилеві Блакитному-Еланові.

Тимчасом на Україні поле для нової, пролетарської літератури, звичайно, не було чисте, як не може воно бути чистим і сьогодні, коли класова боротьба не припиняється, а загострюється в процесі соціалістичного будівництва.

Частина передреволюційного письменницького активу (Олесь, Вороний, Чупринка, Винниченко) стали проти інте-

* З тез Агітпропу ЦК КП(б)У „До франкових днів“ 1926 р.

ресів українського пролетаріату та найбіднішого селянства, але, не встоявши перед силою пролетарської революції, подалися хто в еміграцію (Олесь, Вороний), хто в лави рядових активної контрреволюції (Чупринка), хто на командні пости петлюрівщини (Винниченко). Інша ж частина, залишившись на Радянській Україні, переживала катастрофу руйнації своїх дрібнобуржуазних партій і їхнього світогляду, і йшла частково у внутрішню еміграцію,— частково в символізм, частково в інші реакційні, націоналістичні літературні течії.

Але доба воєнного комунізму створює і свої формальні засоби „червоної символіки“. Це полегшує тій частині до-революційних письменників—символістів, що залишилися на Радянській Україні без прихованих думок, стати відразу близько до нової літератури та до її творців, зв'язати свою долю з ними та з тими революційними журналами, що в них вони почали активно співробітничати (Я. Савченко та інші).

* * *

Ліві. Традиції буржуазної літератури й мистецтва, етичні й естетичні норми буржуазної культури рішуче розбивають тоді ж представники найлівішої дрібнобуржуазної течії—українські футуристи, на чолі з основоположником цієї течії Михайлом Семенком. Захопившись революцією, як анархічним бунтом, ця група змогла найповніше використати свою руйнацьку енергію саме за тієї доби. Далі, вже за доби відбудовчої, її гасла та „похоронні“ теорії щодо цілого мистецтва („Катафалк мистецтва“) не змогли прислужитися творчій роботі пролетаріату і виродилися в архі-„ліве“ клопітне й шкідливе для революції дрібнобуржуазне забіяцтво.

Діячі цієї течії (організації Аспанфут, згодом Комункульт, а нині—„Нова Генерація“) змушені були, нарешті, вжедесь аж на 12 році революції поховати свої деструктивні теорії і висунути компромісні теорії екстракції, фактажу тощо. Ці теорії—наскрізь механістичні, чужі пролетаріатові своїм антидіалектичним настановленням, проте стільки зовнішньо революційні, що, стоячи на позиціях цього „ідейного“ суто-утилітаристичного механізму, „ліві“ й сьогодні силкуються йти спільно з революційною літературою і навіть мають у своїх нечисленних лавах молодих поетів, які своєю творчою практикою намагаються доводити пролетарськість всієї організації. Вони навіть свій журнал „Нова Генерація“ перейменували рік тому з органу „лівої формації мистецтв“ на орган „революційної“ формації, справедливо зваживши, що все „лівіше“ від нашої революції є праве, вороже їй. Вони про-бувають, нарешті, перейменувати свою організацію на проле-

тарську; проте, ця назва свідчить тільки про оргмеханістичність, а не пролетарськість цієї організації.

Такий є шлях „лівих“ на Україні.

* * *

Перші хоробрі. Тимчасом року 1918 виступила на літературне поле перша фаланга пролетарських письменників — активних борців за пролетарську революцію. Їхні імена, вкриті славою, горять нині на найпочесніших місцях в історії жовтневої літератури; вони залишили українському пролетаріатові невелику, але бойову, сповнену героїчного патосу поетичну спадщину. Це були: В. Чумак, В. Блакитний, Г. Михайличенко та Андрій Заливчий — поети, що їх ми називаємо „першими хоробрими“.

Молоді й запальні, вони линули в революційне життя, як безстрашні птахи. Наймолодший із них Василь Чумак так визначав сміливу путь поета революціонера, що вийшов із мас і йде з масами:

„Доволі. Кільцями ланцюг:
тріпоче прапор соколинний.
Вони спинить хотіли рух,
але ми линею, линею, линею.
І наш завзято кутий гімн
ширяє срібні блискавиці.
Туди — в червоні береги —
з низин. Туди. Ми — крила. Птиці“.

Вони линули тоді, коли було —

„Муром затято обрій“.

Вони кликали:

„Вдарте з розгону: р-раз...
Ми тільки перші хоробрі
Мільйон підпирає нас“.

Так писав В. Блакитний.

Які ж то мільйони, що в їх ім'я, за їхні інтереси пламенили ці поети? Відповідь знаходимо у того ж таки Василя Блакитного. Спаливши національних божків ще на початковій революції, В. Блакитний писав так:

„Хто ж це йде урочисто твоїми шляхами, виступає ходою звитязців з обличчями чорними (сонце і дим), із блакиттю в душі — і червоним прапором в руках?“

— О, Україно моя, — це гордість, надія твоя — пролетарі, твої діти“.

Жодного з цієї фаланги перших хоробрих немає сьогодні серед нас. Василь Чумак упав не подоланий, а фізично

знищений від денікінської контррозвідки в її темних і страшних льохах. Такою ж смертю героя загинув і Гнат Михайличенко.

Третій із перших хоробрих, Андрій Заливчий, упав ще 1918 року під гетьманською кулею на вулицях міста Чернігова, підчас славетного повстання проти кайзерового генерала гетьмана Скоропадського.

Такими надто коштовними „червоними квітами“ встелений шлях пролетарської літератури на Україні. Але вона не зупинилася в своєму розгоні.

Поет більшовик, Іван Кулик, починанець марксистської критики на Україні—Володимир Коряк, один із фундаторів пролетарської літератури Василь Блакитний та багато молодих з революційного пролетарського початківства проробляють величезну підготовчу роботу, провадять у тогочасних українських виданнях бойову полеміку про шляхи нової літератури та мистецтва, б'ють підголоснів буржуазної літератури. І нарешті вже на початкові 1923 року Василь Блакитний збирає в Харкові всі найкращі, найреволюційніші літературні кадри, другий призов пролетарської літератури.

* * *

„Гарт“. Так створюється перша Всеукраїнська спілка пролетарських письменників „Гарт“; в лавах її, крім згаданих раніше товаришів, бачимо поета-червоноармійця з Донбасу Володимира Сосюру, поета-комунара Миколу Хвильового, одного з найвидатніших поетів радянської України, нині члена Всеукраїнської академії наук,—Павла Тичину, одного з найплodючіших поетів В. Поліщука, молодого прозаїка початківця Аркадія Любченка, поета Михайла Йогансена, діяча пролетарського театру, а пізніш прозаїка Юрія Смолича, Івана Дніпровського, Гордія Коцюбу і багатьох інших письменників, що з них дечії шляхи надалі, на жаль, розминулися з гартівськими традиціями.

Разом з „Гартом“ в столиці України народжується великий літературно-науковий та громадсько-політичний місячник „Червоний Шлях“, у якому гартяни беруть найближчу та найактивнішу участь.

Українська еміграція, недобитки жовтоблакитної петлюрівщини, заховавшись під крилом польської буржуазії, намагалися закидати брудом тих визначних поетів, що приєдналися широко до лав революційної літератури. Зокрема на адресу Павла Тичини вони кидали „докори“, що цей поет, мовляв, уже „не вперше цілує пантофлю папи“. Тичина відповідав їм з гідністю революційного поета:

„Пішли. Загрузли. Розгубились.
В погромах захлинулись. Упипались...
О, будьте прокляті ви ще раз!
Душі моєї не купить вам
ані лавровими вінками,
ні золотом, ні хлібом, ні орлом.
Стою, мов скеля—непорухний“.

Перші часи „Гарту“ характеризуються отакою виразною громадсько-літературною лінією організації і окремих її членів. Це були й часи її інтенсивної літературної роботи, що в ній визначилось творче обличчя окремих гартівських письменників. Виходять збірки Сосюри—„Червона зима“, „Залізниця“, „Місто“; П. Тичини—„Плуг“, „Вітер з України“; Кулика—„Одужання“; М. Хвильового—„Сині етюди“, „Осінь“; В. Поліщука—„Радіо в житах“ „Ленін“, „Європа на вулкані“ та низка перших книжок інших письменників.

За часів розквіту „Гарту“ утворюються також його філії на периферії—в Києві, Одесі та в інших містах. В одеській організації „Гарту“ виявляється вперше майбутній драматург Микола Куліш та інші молоді письменники. В Києві так само збирається гартівський молодняк, на чолі якого стає згодом молодий марксистський критик Б. Коваленко.

Однак, у першій спілці пролетарських письменників „Гарт“ глибокої пролетарської монолітності не було та й не могло бути, бо й складалася вона з людей аж надто різноманітних і своїм соціальним походженням, і своїми мистецькими уподобаннями. 1924 року „Гарт“ видає свій перший альманах під цією самою назвою. І там, у провідній статті Василя Блакитного, знаходимо такі застережливі рядки:

„Майбутнє покаже, хто з поодиноких гартівців є крицею і нею
лишиться, а хто—м'яким оливом чи може навіть золотом, котре хоч
і представляє в перехідній добі обмінну вартість, але...“

об'єктивно, мовляв, є матеріял, придатний хібащо для тих будов, які золоту приділяв Ленін.

Блакитний добре знав, що перед труднощами відбудовчого періоду не всі виявлять себе стійкими революціонерами. Бо труднощі ті були величезні, а гартівська маса не була монолітна. Труднощі відбудовчого періоду для пролетарського письменника полягали в тому, щоб у сірих буднях не тільки пізнавати незламну волю пролетаріату, що веде багатомільйонне селянство від руїни й занепаду через кооперацію й культурну революцію до соціалізму. Треба було не лякатися гладкої спини непмана, що маячила на тлі соціалістичного сектора нашого господарства, треба було вміти не втрачати перспективи й не піддаватися на провокації дрібної буржуазії, що отруювала повітря наклепами про термідор, про пе-

реродження партії й радянської влади, про загибель революції.

Потрібна була тверда сила і чіткий пролетарський світогляд, щоб боротися з націоналістичними спробами сільського глитая та міського непмана, спробами вибити з рук пролетаріату керівництво розв'язанням національного питання. Треба було боротися з ідеологією устряловщини всіх відтінків, уміти пізнавати лице зміновіхства, орієнтуватися в складних умовах гострої класової боротьби, щоб не стати за рупор якоїсь ворожої пролетаріатові соціальної верстви. Треба було, нарешті, мати більшовицьку витриманість, щоб перемагати отруйний вплив троцькістської опозиції.

На Україні всі ці труднощі посилювались ще складністю національного питання, тяжкою спадщиною царської русифікації, що її доводилося ліквідувати, і т. д.

Фундатор „Гарту“ не закривав очей на труднощі, він знав, що з поміж гартованців можуть виявитися й люди, які кинуть прапор пролетарської літератури чи передадуть його до ворожих рух, чи самі перейдуть до іншого табору, — бо вже тоді девкому з гартованців були помітні дрібнобуржуазні тенденції, виявлялася їхня на той час попутницька суть.

Щоб відбулася диференціяція, не довелося довго чекати. Вона почалася ще за життя Блакитного, а після його смерті, що скосила його виснажений революційною боротьбою організм 1925 року, „Гарт“ у Харкові через кілька місяців перестав існувати, кинутий напризволяще геть усіма його основними силами. Натомість харківські гартяни створили нову організацію „Вільну академію пролетарської літератури“, скорочено „Вапліте“, на чолі якої стали М. Хвильовий, О. Досвітній та М. Яловий.

Щоб зрозуміти діалектику цього процесу, треба вернутися дещо назад і зупинитись на питаннях славнозвісної літературної дискусії, яка розгорнулася була в тих роках і тривала геть аж до 1926 року.

* * *

„Плуг“. Тут ми повинні приділити особливу увагу другій літературній організації — Всеукраїнській спілці селянських письменників „Плуг“, що заснувалася на чолі з т. С. Пилипенком ще року 1922, відіграла в історії українського революційно-літературного руху не абияку роль і продовжує свою творчу діяльність і досі. З її лав вийшло багато письменників, що нині посідають визначне місце в українській революційній і пролетарській літературі, як от Андрій Головка — автор видатного твору „Бур'ян“, Петро Панч — автор книги „Голубі ешелони“, „Муха Макар“ та ін.; Сава Божко — автор

епопеї „В степах“, Олександр Копиленко, Андрій Панів та інші письменники. В ній же працював колись і найбойовіший літературний комсомольський актив (Павло Усенко, Іван Кириленко, Анатоль Крашениця, Іван Шевченко та інші. Але головне для цієї організації те, що це була багатосотенна масова організація, розрахована на виховання літературних кадрів, що приходили з села, звідки вони приносили не лише революційні літературні потенції, а й часто-густо дрібно-власницькі, міщанські, просвітянські хуторянсько-куркульські тенденції. Треба було колосальної енергії керівників організації, щоб відсіювати клясово чужі елементи, перевиховувати близьку до революційної літератури молодь, прокладати стежки нової революційної селянської літератури.

Не завжди щастило не лише плужанській, а й цілій українській літературній молоді давати твори достатньої літературної кваліфікації, твори високої ідейности, твори, гідні завдань відбудовчої доби революції.

Часто-густо редакції тогочасних видань захлиналися в рукописах, що ніяк не надавалися до друку через свою художню та ідеологічну вбогість чи хибність.

А молодь вимагала. Молодь плинула в літературу, як весняні потоки.

Не мігши ще критично опанувати буржуазну культурну спадщину, а тим паче сказати своє свіже слово, опанувати художньо й ідеологічно нову тематику, дехто з цієї молоді залишався на позиціях епігонства, виявляв художню безпорадність.

* * *

Помилки М. Хвильового. Саме тоді виступив гартованець Микола Хвильовий із своїми листами до „наймолодшої молоді“. Ми мусимо підкреслити, що авторитет Хвильового, автора „Синіх етюдів“ був недосяжно високий. Хвильовий створив школу революційної „духмяної романтики“, культ „запашного слова“, що горіло перед кожним початківцем мов ті чарівні японські ліхтарики і вабило наслідувати, а часом і просто списувати його. „Кіт у чоботях“ Миколи Хвильового ходив по бур'янах революції і жив у серцях цілого молодого літературного покоління. Ніхто в українській літературі до Хвильового не говорив такими дивними, такими хвилюючими словами, ніхто не сплітав їх у такі химерні орнаменти, ніхто не вигукував їх так патетично і екзальтовано.

Висока стилістика Коцюбинського та Лесі Українки, глибокий інтелектуалізм Франка, майстерність Винниченка — все це тоді ще не було широко приступне для численної молоді,

бо тільки-тільки не готувалося до видань, тільки не починало розповсюджуватись. Але духмяне слово Хвильового, до того ж присвячене революційній тематиці, громадянській війні, новим будням та їхнім протиріччям,—ішло в маси, ставало новим каноном.

І от цей майстер і надхненець образів „загірної комуни“ забирає полемічне слово й адресує його до „наймолодшої молоді“.

Що сказав Хвильовий у своїх листах?

Він сказав, що треба вбити відсталість і провінціалне на-задництво української літератури, цю спадщину царського колоніального гніту; треба вчитись, треба кваліфікуватись, треба не дозволяти сатані старого хуторянства вилазити з бочки (був колись такий „малоросійський“ водевіль „Кум мірошник або сатана в бочці“), треба, нарешті, піднести українську літературу на ті верхівлі, на яких вона стане гідна своєї епохи, і назавжди покінчити з усім тим, що її принижувало, тримало в етнографічних берегах за часів безславного царату, який устами своїх сатрапів міністрів освіти валуєвих наказував: „не было, нет и быть не может“ (української культури).

Ось проти цього неуттва й назадицтва виступив Микола Хвильовий. Це було своєчасно, влучно й потрібно. Та, на жаль, тов. Хвильовий висловив у своїх памфлетах не лише ці справедливі думки, а ще й багато іншого, політично хибного, з чим почав полемізувати насамперед керівник „Плугу“ т. Пилипенко.

Запропонувавши вчитись, тов. Хвильовий задресував революційну літературу до так званої „психологічної Європи“,— а як на зразок її вказав на буржуазну групу київських „неокласиків“, що мали, на його думку, повести українську літературу на верхівлі кваліфікації.

Підтримавши ворожу пролетарській літературі буржуазну літературну групу „неокласиків“, т. Хвильовий тільки цілком логічно поглибив далі свої політичні помилки ще й гаслом відкину української літератури від російської та української модифікацією політично шкідливої теорії боротьби двох культур (російської та української), далі теорією „вольової людини“ буржуазного фашистського типу, теорією цілості нації тощо, і, нарешті, теорією „азіатського ренесансу“, що мала на собі всі ознаки українського месіанізму.

Цей комплекс хибних і політично шкідливих ідей набув собі назву „хвильовизму“.

Ідеї Хвильового та його однодумця тов. Шумського дістали рішучу відсіч партії та цілої пролетарської громадскости; але в літературному оточенні т. Хвильового вони не могли зникнути, бо виникли не з повітря, а були прока-

зані, безперечно, ворожими революції прошарками суспільства, серед якого вони, ці ідеї, живуть іще й донині, не зважаючи на те, що сам тов. Хвильовий від них відмовився, засудив їх і з ними бореться.

* * *

Шлях до прірви. Орієнтуючись на „психологічну Европу“ з її типом „вольової людини“, тов. Хвильовий та його спільники кинули „Гарт“ і створили згадувану вже „Вільну академію пролетарської літератури“, яка неминуче мусила була перебрати на себе тяжкий вантаж політичних помилок її керівників.

Надзвичайно цікава й глибоко повчальна еволюція до ідеалів буржуазного мистецтва відбувається у згаданих „вільних академіків“. Одного з них починає роз'їдати іржа занепаду й троцькізму і він пише їдкі сатири на радянські будні, далі й далі відходячи від принадних обріїв „загірної комуни“. В публіцистичних творах його цей глибокий занепад і зневіра в силі пролетарської революції відбиваються в таких одверто безнадійних рядках:

„Всяка спроба того або іншого поета піти в ногу з сучасністю неминуче заводить його в глухий закут безпосереднього песимізму“
(М. Хвильовий. Передмова до „Поезій“ В. Блакитного);

бо, мовляв, замість „червоних зір“ „над розвіяністю хмар“ замаячив „безвихідний неп“ і т. д. і т. ін.,—все те, про що вже говорено раніше.

Другий у теоретичній статті намагається довести, що „вчений“ буржуазний „неоклясик“ дорожчий для революції за десятьох пролетарських поетів. Третій талановите перо гартованця драматурга, що створило епохальну революційну п'єсу („97“), міняє на опозиційний пензель троцькізму (в п'єсі „Хуліо Хурина“); цей пензель він умочає далі в жовто-блакитні націоналістичні фарби і ними вимальовує малахіянські далі світового мрійництва. І це створює своєрідну „епоху“ „Народнього Малахія“.

Четвертий полишає революційну тематику своїх попередніх новел і солодкими красивими словами, прибраними в збиті французькі моди, починає плакати з образи за розбите міщанське щастячко проститутки. П'ятий малює хмуру осінь нашої дійсності, на тлі якої звіроподібний комуніст замучує орля і викидає його на смітник. Шостий замовкає зовсім після того, як його невдалий з ідеологічного боку твір засудила пролетарська громадськість. Зате сьомий пише „пікантні“ „Записки холоуя“ та „Подорожі до Червонограда“, які заводять автора далеко за межі радянської літератури.

Така різюча еволюція колишніх гартівців, що пішли в науку до „психологічної Європи“ й політичного троцькізму. Вона відбувається катастрофічно швидко і невблаганно логічно. Вона завершується романом Миколи Хвильового „Вальдшнепи“, що складається з діалогів на політичні теми, які автор трактує вже по-фашистському. Навряд чи є ще де в іншій літературі такий яскравий приклад діалектики, що так показово для самого автора злив би в єдиний струп усі його хворі місця.

На цьому ця, зовсім не академічна, історія кінчається, довівши своїх персонажів від ухилю до прірви — за висловом т. А. Хвилі, який своїми працями боровся з „Вапліте“, викривав її націоналістичну суть і особливо своєю гострою видатною в нашій марксистській критиці працею під назвою „Від ухилю в прірву“ допоміг тов. Хвильовому рішуче переглянути свій шлях і категорично засудити роман „Вальдшнепи“. Члени „Вапліте“, на чолі з тов. Хвильовим, мали досить мужности, щоб не тільки визнати свої помилки, а й повернути назад до пролетарської громадськості, щоб революційною роботою випікати сліди своїх неревольюційних блукань. Отже, даймо їм можливість робити це якомога успішніше і погляньмо тим часом на ту гартівську молодь, що не пішла за „Вапліте“, а воліла шукати для себе інших шляхів.

* * *

ВУСПП та „Молодняк“. Адже в Києві та Одесі залишились гартівські організації, що нізачо не хотіли здавати жовтневих прапорів у чужі руки — як уміли, тримали їх у своїх руках. Крім того, і в самому Харкові залишився один, що пішов не в ногу з „європейською“ ротою. Це був тов. Коряк. Нарешті, за океаном, у Канаді, тимчасово перебував т. Кулик, що також був і залишився гартівцем.

До всього цього в Харкові та Києві створилася ще раніше бойова комсомольська літературна організація „Молодняк“, що непримиренно боролася з „Вапліте“. На чолі цієї організації став перший комсомольський поет України Павло Усенко.

Усі ці сили разом створюють організаційне бюро 1-го всеукраїнського з'їзду пролетарських письменників, до якого приєднується найстаріша пролетарська організація на Україні — Вседонецька спілка пролетарських письменників „Забой“, а також київські пролетарські поети та критики М. Терещенко, Я. Савченко С. Щупак та інші. І ось на початкові 1927 року 1-му з'їзду пролетарських письменників України з представниками робкорів та низових гуртків утворюється Всеукраїнська спілка пролетарських письменників — ВУСПП, яку бачимо

нині у ВОАППі та в Міжнародньому бюро революційної літератури.

ВУСПП утворився на класових принципах інтернаціоналізму, об'єднав у своїх лавах не лише українських, а й єврейських та руських пролетарських письменників, що працюють на Україні, і відтак з'єднав свої лави з загонами пролетарської літератури всіх народів СРСР у всесоюзному об'єднанні ВОАПП.

ВУСПП активно підтримала пролетарська суспільність та дружні літературні організації „Молодняк“, „Плуг“, „Західня Україна“.

За проводом партії у боротьбі з „Вапліте“ та іншими ворожими пролетарській літературі угрупованнями, як от „Марс“, „неоклясики“ тощо, підтриманий від згаданих організацій та пролетарської суспільности, ВУСПП зростає творчо й ідеологічно.

Але на початкові своєї діяльності вуспівці мали більше бойового запалу, ніж літературної продукції, і це давало привід нашим супротивникам ставитись до вуспівців зневажливо та образливо, як до якихось письменоводителів, нездар, „зрадників“ української літератури й т. ін. Потрібна була справжня пролетарська витриманість, щоб не злякатись такого бойкоту „старших“ письменників і піти вперед сміливо і без вагань, не чекаючи собі визнання від цих письменників, а сміливо їм себе протиставляючи, одверто й нещадно з ними борючись, нещадно нападаючи на їхню організацію і викриваючи її політичну суть. Цей шлях ВУСПП обрав собі свідомо і йшов ним твердо й переконано з вірою в свої сили і в близьку перемогу. Свої позиції ВУСПП здекларував зараз же в своєму органі „Літературній газеті“, що виходила в Києві.

Далі починають з'являтися перші вуспівські та молодняківські спроби розроблювати робітничу тематику. „Вапліте“ зустрічає цю продукцію в багнети і одночасно поспішає запевняти своїх читачів, що ВУСПП ніколи ніякої історичної ролі в організації пролетарської літератури не відіграє, що ВУСПП є ніщо інше, як „издержки революції“—і тому з ним треба боротись. На Всеукраїнському театральному диспуті прихильники „Вапліте“ та театру „Березіль“ влаштовують вуспівським промовцям обструкцію і взагалі тримаються „переможцями“.

Проте, історія іде своїм річищем, її нікому не щастить повернути в другий бік. І вже на другий свій з'їзд і особливо на останній пленум, що відбувся півроку тому, вуспівці приходять з значною літературною продукцією, що складає головну частину всіх надбань сучасної пролетарської літератури України. Твори Ів. Ле („Юхим Кудря“, „Роман Між-

гіря", „Наливайко"), І. Кириленка („Кучеряві дні", „Натиск"), В. Кузьміча (роман „Крила"), І. Кулика („Чорна епопея", „В оточенні"), Л. Первомайського („Терпкі яблука", „Околиці", „Плями на сонці"), М. Ледянка (донбасівська епопея „На горі"), Костя Гордієнка („Повість наймита", „Три комунарки", „Славгород"), М. Майського („Новелі"), Ю. Зорі (роман „Депо"), М. Ірчана („Біла малпа", „На півдорозі" та інш.), Миколи Терещенка („Республіка", „Мета і межа"), збірки поезії М. Доленга, Н. Забіли, С. Голованівського, М. Гаска, А. Дикого, А. Шмигельського та інших; критичні та історично-літературні праці В. Коряка, Я. Савченка, М. Новицького, С. Щупака, Б. Коваленка, Г. Овчарова, М. Доленга; теоретичні роботи Є. Гірчака („Хвильовизм", „На два фронти в боротьбі з націонализмом" та інш.), В. Сухино-Хоменка („Пролетаріат і література") та твори інших товаришів позбавляють супротивників ВУСПП будь-якої можливості козиряти своєю продукцією перед вуспівською, і їм залишається на сьогодні обвинувачити вуспівців хібащо в вульгаризації завдань пролетарської літератури, в отожднюванні себе з компартією, в прихильності до „пролетарського реалізму", чомусь, на їхню думку, шкідливий тощо. Але обвинувачення ці стільки слабкі й малоспроможні, що вони вже не діють на радянську суспільність навіть так, як діяли раніше.

ВУСПП та „Молодняк" поза всім цим проробили величезну роботу в напрямі шукання стилю пролетарської літератури та її творчої методи. Виборюючи стиль пролетарської літератури, ВУСПП визначив для себе реалістичну стилеву домінанту, що за свій філософський ґрунт має діалектичний матеріалізм. Ми називаємо цей стиль робочим терміном „пролетарський реалізм", знаючи, що панівний стиль доби ще не вироблений, але шляхи до нього нам уже відомі. Зокрема творчий документ братньої нам організації РАПП подає надзвичайно цінні вказівки щодо боротьби за цей стиль та щодо його головних ознак.

За останній час до цих питань беруться й інші організації, що входять до Всеукраїнської федерації революційних радянських письменників. Активізація роботи навколо цих питань є безперечна заслуга ВУСПП.

До всього цього треба додати велику перемогу ВУСПП на театральному фронті. За два останні роки вуспівці дали нашим театрам кілька п'єс, що стали центральними, основними п'єсами в репертуарі цих театрів („Комсомольці" Первомайського, „Камінний острів" Корнійчука, „Невідомі салдати" Первомайського, „Отрута" М. Ірчана, „Віддай партквиток" — п'єса молодняківця Мокрієва, „Диктатура" та „Кадри" Микитенка та п'єси інших товаришів).

Ця вуспівська та молодняківська драматургічна продукція спричинюється до рішучої ідейно-мистецької диференціації театрів, а разом з тим — і глядачів. Більшість великих державних театрів України визнають творчу й політичну платформу ВУСПП, нав'язують з цією організацією постійний контакт, утворюють, нарешті, ідейно-мистецький блок з ВУСПП'ом, що допомагає цим театрам переходити на рейки театру реконструктивної доби, театру агітпропу, надійної художньої зброї в руках пролетаріату. Відтак керівні органи подають думку про створення нового театру — „Театру революції“.

Інші театри (як от державний драматичний театр „Березіль“) вважають за почесніше для себе взяти під жорстокий вогонь і густий дим і цей блок, і всі його здобутки. Але це тільки свідчить за те, що вуспівці й на цьому фронті мусять підсилити рішучий наступ. Вони так і роблять і так робитимуть далі.

* * *

„Забой“ та секції ВУСПП. Продукція донецьких шахтарських письменників „забойців“ також збагатилася за цей період новими прозовими творами, збірками поезій тощо. (Павло Безпощадний, Баглюк, Снежін, Гайворонський, Семенів, Ковалевський, Шишов, Краматорський та ін.). Там визрів міцний творчий робітничий актив, що входить нині активним діячем, провідною силою у пролетарську літературу. Збірка поезій „Каменная книга“ П. Безпощадного розходиться протягом 2 тижнів великим тиражем серед робітничих мас Донбасу. Це свідчить про популярність забойців серед шахтарів та металістів. Журнал „Забой“ став великим чинником української пролетарської культури на Донбасі, організатором масової роботи і творчого досвіду шахтарських письменників. Організація „Забой“ виростає на основний і найбойовіший вуспівський загін пролетарської літератури.

Нарешті, величезну роботу проробили національні секції ВУСПП. Виріс творчий актив руської секції та її журналу „Красное Слово“. Члени руської секції беруть нині активну участь у призові ударників, керують руською частиною літературних гуртків в харківських заводах. Письменники з руської секції (Бездомний, Кісільов, Захаров, Радугін, Гонімов та ін.) навчилися щільно пов'язувати свою літературну роботу з українською дійсністю.

З художньої продукції російських товаришів треба відзначити великий виробничий роман Гонімова „Стеклодувы“ та перший дитячий роман, що дав ВУСПП, „Шатарчук“ того ж автора. Поет Кісільов дав книги віршів „Інтервью“, „Ступени“,

та книгу перекладів з українських поетів. Бездомний — книгу віршів „Землетрясение“, „О людях и вещах“, „В дороге“. Радугін — „Алая боль“ (каз о 5-м годе).

Особливо треба відзначити роботу єврейської секції ВУСПП та її журналу „Проліт“. Єврейська секція успішно провела призов ударників, зорганізувала гурток робітничої критики („Атака“), в журналі „Проліт“ постійно друкуються єврейські робітничі письменники, вся секція бере безпосередню участь у боротьбі за виконання промфінпланів на металевому та вугільному фронтах.

Творчі досягнення єврейської секції також заслуговують на увагу. Один з визначніших єврейських пролетарських поетів, член єврейської секції ВУСПП тов. І. Фефер, дає нові книги активної політичної поезії „Змагання“ та „Плякати на бронзі“. Письменник Альбертон викінчив роман про Донбас „Шахта біс“, що вийде також українською мовою. Письменник Аронський дав роман про ударників „Комуна БНЛ“ („Комуна бойерс фон найем лейбен“). Письменник Каган дав п'єсу з заводського життя під назвою „Енергія“, що піде в кращому єврейському театрі СРСР—Госеті. Тов. Данієль написав роман „Юліс“. Юліс — це ім'я одного з перших єврейських більшовиків, що був організатором широкого комуністичного руху серед єврейського пролетаріату і загинув у Вільні підчас польської навали. Роман присвячується трагедії Віленського совдепу. Творчо зростає також письменник Абчук та інші товариші, члени евсекції.

Не дивно, що таке велике зростання єврейської пролетарської літератури в радянських умовах дуже непокоїть єврейську буржуазну закордонну літературу, що, як відомо, брала участь в останньому варшавському засіданні буржуазного „Пен-клубу“. Відомий буржуазний єврейський письменник Шолом Аш був навіть у почесній президії цього засідання.

Буржуазній єврейській літературі муляє кожна нова перемога єврейських пролетарських письменників Радянського Союзу. Меншовицька варшавська газета „Фолксдайтунг“ починає похід проти єврейської пролетарської літератури України нападом на тов. Фефера. В Америці Левін, Райзін та інші дрібнобуржуазні єврейські письменники останнім часом відійшли від органу евсекції комуністичної партії Америки „Фрайгайт“, де вони раніше містили іноді свої твори. Сьогодні вони рвуть із пролетаріатом і котяться в болото меншовизму, сіонізму та інших ґатунків зоологічного націоналізму.

Виникає перед єврейською секцією ВУСПП пекуче питання про допомогу організаціям революційної єврейської літератури за кордоном. Ми сподіваємося, що міжнародне бюро знайде форми цієї допомоги. В Америці, наприклад,

знов почав виходити єврейський орган революційного робітництва „Дер Гаммер“. Там же зорганізовано групу єврейських пролетарських письменників „Пролетпен“. У Польщі також організують свіжі пролетарські сили, що групуються навколо євсекції ПКП. Всім цим революційним організаціям пролетарські єврейські письменники, об'єднані в ВОАПП'і, мусять забезпечити постійну, товариську підтримку і допомогу.

Роля ВОАПП. Отже, на базі широкої масової роботи, за проводом партії у безпосередній участі в боротьбі за п'ятирічку, ВУСПП виріс на основну організацію пролетарської літератури на Україні і вже досить озброєний став перед складними й гострими завданнями сьогодняшнього дня реконструктивної доби. Поруч нього стоїть його спільник й бойовий товариш, комсомольська організація „Молодняк“.

Треба сказати, що в цьому процесі творчого зростання організації відіграв велику роль ВОАПП, через який ми нав'язали зв'язок з іншими літературами Радянського Союзу (руська, грузинська, вірменська, білоруська та інші літератури). Обмінюючись досвідом із братніми пролетарськими літературами, не ізолюючи себе від їхніх пекучих проблем та їхнього організаційного будівництва, а навпаки — беручи активну участь у розв'язанні їхніх справ, як справ спільних для всього ВОАПП, беручи, таким чином, найактивнішу участь у виробленні генеральної лінії всесоюзного пролетарського літературного фронту, ВУСПП зміцнився на своїх класових пролетарських позиціях і становить нині одну з бойових ланок ВОАПП.

* * *

„Запашне минуле“. Тепер треба повернутися до тих товаришів, яких ми залишили випікати революційною роботою сліди своєї попередньої діяльності. Розброєні ідейно, вони самоліквідують свою „академію“ і деякий час шукають нових форм і шляхів для нової роботи. Разом із „Вапліте“ кінчає своє існування й київська організація правих попутників — „Марс“, до якої входили такі письменники, як Антоненко-Давидович, Підмогильний, Тенета, Косинка, Фальківський та інші.

Створюється, отже, ціла армія позагрупових письменників, які прагнуть насамперед довести пролетарському суспільству, що в них настав певний ідеологічний злам. Щоб цей злам відбити в художніх документах, треба мати друкований орган. Такий орган ці позагрупові письменники дістають і дають йому трохи дивну назву — „Літературний ярмарок“.

Ми не маємо часу докладно розглянути продукцію цього альманаху, але мусимо відзначити, що в багатьох випадках

вона була, на жаль, безпосереднім продовженням продукції „Вапліте“, лише в нових езопівських формах (інтермедії); загалом період „літературного ярмаркування“ ми розглядаємо як період контрабандного розпродажу „академічних хвостиків“. Не дарма ж у редакційній передмові до книги „Л. Я.“ згадувано про „запахне минуле“. І зовсім марно дехто з діячів „Літературного ярмарку“ намагається сьогодні перекласти частину відповідальності за продукцію „Ярмарку“ на ВУСПП. Недаремно згадується при цьому, що дехто з вуспівців брав участь у цьому альманахові своїми творами. Спроба вплинути на „Літературний ярмарок“ з боку вуспівців справді була. Але редагували цей орган не вуспівці, отже й не мали вони можливості змінити його інтермедійне лице, що творилося в зачинених ярмаркових „вівтарях“. Тому вуспівці відкинули марну надію на співробітництво і оголосили замість того боротьбу з цим... „позагруповим“ альманахом.

„Літературний Ярмарок“ сам почав боротьбу з ВУСПП ще раніше. Як прапор цієї боротьби альманах виголосив гасло так званого „активного романтизму“, що має на думку цих товаришів, стати панівним стилем доби.

Проте ми будемо несправедливі, якщо замовчимо деякі ознаки ідеологічного одужання деяких колишніх членів „Вапліте“. Вони були і їх треба відзначити. Так, наприклад, т. Хвильовий переробляє й друкує в новому альманахові свою сатиру „Іван Іванович“ і пише нову сатиру „Ревізор“; т. Куліш переробляє і друкує в „Літературному ярмаркові“ п'єсу „Мина Мазайло“, в якій він також не пошкодував виправити кілька не зовсім удалих з ідеологічного погляду місць. Можна згадати ще кілька подібних прикладів.

Нарешті, ці позагрупові письменники кидають „Ярмарок“ закривають його, ставлять на ньому крапку й заявляють в епілозі останньої книги „Літературного ярмарку“, що цей етап — перейдено, що він став уже минулим і ніколи вже не повториться. Щоправда, під цей елегантний настрій редакція „Літературного ярмарку“ доручала своїх читачів новому журналові нової організації, що саме тоді створювалась — „Пролітфронт“, не дуже добре цим самим прислужуючись новій організації.

* * *

„Пролітфронт“. Нова організація правильно почала свою роботу. Вона визнала ВУСПП та „Молодняк“ за своїх політичних спільників і одностудів і написала в передмові до першої книги журналу „Пролітфронт“ таке:

„Боротьба з мистецтвом буржуазним, з ворожою нам ідеологією в явних і прихованих формах, боротьба з фашистівською ідеологією, як, наприклад, з донцовщиною, з ідеологією, давно викинутою на смітник історії, з націоналістичними проявами всякого гатунку (хвилювізм тощо) є перше бойове завдання „Пролітфронт“.

Організація правильно зробила, що від слів перейшла до діла і незабаром викрила націоналізм у творах деяких членів „Нової Генерації“, хоч, звичайно, для пролетарської організації було б більшою заслугою насамперед поставитись критично до продукції членів своєї власної організації. На жаль, вона цього ще не зробила.

Далі правильно зробив „Пролітфронт“, налагодивши тривкі зв'язки з пролетаріатом харківських заводів і взявшись активно до тієї роботи коло виховання робітничих літературних кадрів, яку до цього часу доводилось робити самим вуспівцям та молодняківцям та ще й під обстрілом ворожих їм органів — „Вапліте“ й „Літературного ярмарку“. „Пролітфронт“ пішов шляхом протилежним до шляху цих органів і організацій. Він пішов шляхом пролетарським — і вже має незаперечні успіхи на цьому шляху, успіхи, які ми щиро вітаємо: висунення робітничих письменників Шутова, Нагнибіди, Мелікседова та низки інших товаришів.

Але ВУСПП'ові й „Молоднякові“ було б бажано, щоб робота „Пролітфронт“ на харківських заводах будувалася на принципі пролетарського об'єктивізму, а не на груповому принципі. Нам бажано було б, щоб „Пролітфронт“, виробляючи програму для своїх заводських гуртків та студій, не примушував робітників порядком літмінімуму вивчати творчість деяких правих попутників — членів „Пролітфронт“, і не замовчував натомість пролетарських письменників. Тимчасом, програма для студії ХПЗ, що з нею ми ознайомились із рук робітника Левіта, члена названої студії, є вияв шкідливої груповщини.

Завівши до цієї програми поруч старогрецьких та староримських письменників геть усіх членів своєї організації, серед яких є й такі письменники, що їхню творчість правильно оцінює марксистська критика як непролетарську, — пролітфронтівські методологи та автори програм забули про творчість пролетарських письменників, членів ВУСПП та „Молодняка“. Звичайно, і Евріпід, і Софокл, і Арістофан робітникам не завадять. Навпаки, їх таки треба знати. Звичайно, слід критично ознайомити робітників із „Червоноградськими портретами“, із „Закордонними усмішками“ Остапа Вишні, і „Чотири шаблі“ Яновського, хоч вони й ніяк не рубають клясового ворога, а якраз навпаки — ідеалізують сили явно непролетарські, — все таки можна рекомендувати молодому

робітничому письменникові, хоч би як зразок, як не мусить писати пролетарський письменник. Але знати продукцію пролетарських письменників робітникові конче й передусім треба.

Цей надто показовий приклад із програмою свідчить про те, що „Пролітфронт“, хоч і зобов'язався боротися з ідеологією, „давно викинутою на смітник історії“, проте сьогоднішніх завдань пролетарського літературного руху до кінця не додумав, ВУСПП за основну пролетарську літ. організацію на ділі ще й сьогодні не визнав, принципів пролетарської самокритики щодо самої своєї організації та до метод її роботи не застосовував і тому робить ще й сьогодні значні помилки.

Ці помилки хоч і не є за достатню підставу для того, щоб називати цю організацію дрібнобуржуазною, як це помилково зробив член секретаріату ВОАПП т. Сутирін, — проте, вони не роблять ніякої чести організації, що називає себе пролетарською, вони заважають їй стати такою організацією, здобути це почесне звання від пролетарської суспільності, консолідувати свої сили з ВУСПП'ом і разом з ним боротися за гегемонію пролетарської літератури.

Нарешті, правильно зробив „Пролітфронт“, що, послуховавши товариських вказівок травневого пленуму ВУСПП, подав заяву до Секретаріату ВОАПП та до Секретаріату міжнародного бюро, про своє бажання прилучитися до всесоюзного пролетарського літературного руху та до інтернаціонального об'єднання світової революційної літератури.

Цей крок ми всіляко вітаємо і будемо прагнути допомогти товаришам зреалізувати свої хороші наміри. Але ми вважаємо, що, вступаючи до ВОАПП, „Пролітфронт“ мусить по-пролетарському визнати свої помилки, жодної з них не замазуючи. Замість цього у своїй відповіді ВОАПП'ові та Міжнародньому бюрові „Пролітфронт“ вважав за краще для себе напасти на ВУСПП та на ВОАПП, лінію якого „Пролітфронт“ „в основному“, мовляв, „вважає за правильну“.

Це, звичайно, дуже добре, що „Пролітфронт“ критикує роботу ВОАПП. Але критикувати інших за нашого часу ще недосить. З нас ніякі вегетаріянці у справах літературної політики, і тому ми зажадаємо від „Пролітфронту“ рішучіших слів про самих себе і реальнішого діла у виправленні своїх помилок.

Ми зажадаємо, крім того, відмовитись від тих безпідставних обвинувачень ВУСПП у зриві консолідації сил пролетарської літератури, за яку ми невтомно б'ємося; у приховуванні помилок „Нової Генерації“, яку ми жорстоко критикуємо; у застосуванні „групової критики“, з якою ми гостро боремося, хоч би звідки вона йшла; ми зажадаємо відмовитись від цих

обвинувачень, що їх висунув „Пролітфронт“ у його останньому документі — відповіді ВОАПР'ові та Міжнародному бюрові.

Товариші! В чому перевага ВУСПП і запорука його дальшого розвитку? Може тільки в зростанні питомої ваги вуспівської продукції? Може тільки в тому, що ця організація міцно стоїть на клясовому ґрунті й невідомо б'ється за успішне будівництво соціалізму? Може тільки в безпосередній участі в боротьбі за виконання промфінпланів п'ятирічки? Може, нарешті, у великій масовій роботі, у розгортанні призову ударників у літературу?

Звичайно, і в тому, і в другому, і в п'ятому. Звичайно, що все це є надійна запорука зростання організації. Але цього недостатньо. Потрібен ще сильний, більшовицький засіб проти запаморочення від успіхів. Такий засіб у ВУСПП'і є пролетарська самокритика, якої, на жаль, ми покищо не бачимо у „Пролітфронті“. Натомість чуємо ображені голоси, що справи ніяк не рятують.

На XI з'їзді КП(б)У генеральний секретар ЦК тов. Косіор справедливо підкреслив ряд неприпустимих помилок членів ВУСПП, зокрема помилку тов. Сухино-Хоменка в питанні консолідації сил пролетарської літератури. Як реагував на це ВУСПП? Він підсилив у своїх лавах пролетарську самокритику, зробив висновки для себе і опублікував їх перед цілою пролетарською суспільністю. ВУСПП зробив так, як цього вимагала пролетарська самокритика.

В тій же промові т. Косіор застерігає всіх нас, від нетовариського ставлення до тих письменників, що в минулому мали помилки, але сьогодні таких помилок не роблять, а навпаки — хочуть з ними боротися і борються. Зокрема мова була про тов. Хвильового. Ми ці застереження прийняли, і це нам не шкодить, а допомагає в роботі.

Але неправильно робить „Пролітфронт“, створюючи собі з слів тов. Косіора барикади проти самокритики і підкреслюючи, що „самим ВУСПП'ом питання про літературні кадри, надто ж про літературу, не вичерпується“*. Самим ВУСПП'ом питання про літературні кадри, а надто ж про літературу безперечно не вичерпується, бо ж існує ще й „Пролітфронт“, і „Плуг“, і „Нова Генерація“, і „Західня Україна“ і техно-мистецька група „А“ і багато позагрупових письменників. Всі ці кадри об'єднуються у Всеукраїнській федерації революційних радянських письменників, що єдина може повно репрезентувати всю радянську літературу України.

Але основна організація пролетарської літератури на Україні, найближча до тих завдань, що їх перед пролетар-

* З кінцевого слова т. С. Косіора на XI з'їзді КП(б)У.

ською літературою ставить партія, є ВУСПП. Це також сказав тов. Косіор на XI з'їзді партії. Ось на ці слова мусила б, здається, насамперед звернути свою увагу організація, що хоче стати пролетарською.

* * *

Наші завдання. Товариші, реконструктивна доба поставила перед цілою радянською літературою, і в першу чергу перед пролетарським її сектором, завдання величезної ваги. Ми тепер складаємо історичний іспит. Кожний революційний письменник, не кажучи вже про письменника пролетарського, кожний із членів усіх організацій, які нині на Україні існують, коли він хоче бути справді революційним письменником, не на словах, не в деклараціях та маніфестах, а на живому щоденному ділі, — він мусить усвідомити собі, що поза конкретною участю в боротьбі за п'ятирічку, за перероблення людського матеріалу, за здійснення культурної революції, поза бурхливим творчим життям пролетаріату не залишається жодної можливості творити літературу, гідну нашої великої й неповторної доби.

Недавно ще в українській радянській літературі під тріскачкими гаслами „пролетарського конструктивізму“ та „конструктивного динамізму“, відірваного від життя пролетаріату, виявила ворожу нам акцію дрібнобуржуазна анархістична група „Авангард“ на чолі з колишнім гартованцем Валеріаном Поліщуком. Клянучись ім'ям пролетаріату та добою індустріалізації й адресуючи свої ультра-„революційні“ плятформи „an die Partei mitlieder“ ватажок „Авангарду“, проте, дописався був до порнографії та об'єктивно контрреволюційних афоризмів.

Про що свідчить цей „випадок“? Він свідчить насамперед про те, що ворожі пролетаріатові сили шукають і знаходять собі рупори, щоб промовляти через них до суспільства. Яка ж тоді роля отих техно-мистецьких платформ, підпертих деклараціями вірності революції? Роля цих платформ облудна. Подібні платформи дезорієнтують не лише читача, а навіть іноді і самих тих письменників, що на цих техно-мистецьких платформах об'єднуються.

Так сталося, наприклад, з одним із членів техно-мистецької групи „А“ тов. М. Йогансеном, що, суб'єктивно бажавши написати гімн робітникові, об'єктивно дав карикатуру на нього. Хіба ж не ясно, що колишній гартованець М. Йогансен, автор революційних віршів „Комуна“ та інших, а сьогодні автор „диктової конструкції“ під назвою „Робочий“, не зможе найти для себе порятунку в своїх техно-мистецьких платформах та механістичних теоріях? Ясно, що він мусить його

шукати деінде, і шукати так, щоб наближатись до пролетарської літератури, яка повинна вести попутника, допомагати йому намацувати правдивий шлях, перевиховувати його і змінювати його світогляд, наближаючи його до світогляду пролетарського.

В згаданій групі „А“ працюють ще такі письменники, як О. Мар'ямов, один із активних майстрів художнього репортажу; Ю. Смолич, автор відомого революційного роману „Фалшива Мельпомена“, скерованого проти українського націоналізму та недобитків петлюрівщини; О. Слісаренко, автор революційних оповідань; колишній символіст, потім „лівий“, нині „техно-мистецький“, прозаїк П. Іванов, Ковальов та ін. Група — досить різнобарвна. Але останнім часом вона навіть опублікувала свій заклик про консолідацію всіх сил революційної радянської літератури. Цей заклик ми тим більше вітаємо, що давно за цю консолідацію б'ємося. І тому ми можемо відповісти лише так:

Нещадно борючись проти одвертих буржуазних письменників типу М. Івченка, автора фашистського роману „Робітні сили“ і члена контрреволюційної націоналістичної організації „СВУ“, б'ючи куркульську погромницьку єфремівшину в усіх її виявах і модифікаціях; унеможливаючи появу порнографічної поліщуківщини та застерігаючи письменників від „техно-мистецьких“ „диктових“ конструкцій; гостро критикуючи механістичні антимарксистські настановлення „лівих“, що не бажають чи не можуть рішучо переглянути свої позиції; поборюючи всякі вияви правого опортунізму та примиренства до нього, скеровуючи огонь на головну небезпеку в літературі на даному етапі — праву небезпеку та б'ючи одночасно всілякі „ліві“ закрути й теорії, що є не що інше, як лівий бік правого опортунізму; і підтримуючи революційні письменницькі організації, — пролетарська література України й насамперед основний її загін ВУСПП буде і далі вести рішучу боротьбу за консолідацію всіх справді революційних літературних сил у Всеукраїнській федерації радянських письменників.

Наша література сьогодні ще не може сказати, що вона йде в ногу з темпами соціалістичного будівництва. Хоч продукція багатьох наших пролетарських письменників уже складає поважний відділ у робітничих бібліотеках, хоч ми маємо вже перші спроби відбити в наших творах величезні зрушення на селі, успіхи колективізації, виробничий ентузіазм ударників наших заводів, стійкість нашої Червоної армії, нарешті, хоч продукція української книжки досягла сьогодні рекордних цифр, нечуваних для старої України, — проте, все це є ще тільки маленька частка того, що ми мусимо дати.

Народний Комісар Освіти УСРР т. М. О. Скрипник у своїй доповіді на X з'їзді КП(б)У подав надзвичайно цікаві цифри. Вони свідчать, що за останні перед тим з'їздом 6 місяців на Україні вийшло книжок українською мовою стільки, скільки вийшло їх за 120 років попереднього існування України. Це було три роки тому. Нові досягнення української пролетарської літератури тов. Скрипник демонстрував тут у своїй доповіді про культурну революцію в СРСР. Але всіх цих досягнень замало, рівняючи до величезних культурних потреб пролетаріату та колгоспного селянства, потреб, що зростають щоденно.

У нас є письменники з мільйонними тиражами їхніх книжок, але немає ще справді великих пролетарських творів, що відбивали б героїчну постать робітника ударника, що підносилися б до рівня всієї величі грандіозних перспектив культурної революції. Пролетарська література мусить мобілізувати всі свої сили, мусить якнайуспішніше провести призов ударників у свої лави, мусить рішучо перемкнутися на більшовицькі ударні темпи, щоб зліквідувати своє відставання від завдань реконструктивної доби.

ВУСПП уже став до цієї великої роботи. ВУСПП організовує ударні бригади, мобілізує всіх своїх членів на металевий, вугляний, колгоспний фронти, організовує робітничі гуртки на заводах Харкова (Тракторобуд, ДЕЗ, Авіазавод), у Дніпропетровському, Кам'янському, Миколаєві, Одесі, на Криворіжжі, в Донбасі, на Дніпрельстані. Разом із „Забоем“, разом із „Молодняком“, разом з своїми національними секціями ВУСПП підносить нову високу хвилю пролетарського літературного руху на Україні, зрушену братньою пролетарською організацією РАПП в РСФРР.

Товариші! Які перспективи цього руху? Яку літературу мусить дати і дасть соціалістична Україна, частка Союзу Радянських Соціалістичних Республік? Я гадаю, що відповідь на це питання ви дасте самі, взявши на увагу індустріальну велич, сільськогосподарську спроможність та революційну пролетарську міць країни. Індустріальний розвиток соціалістичної України, невід'ємної частки великого Союзу радянських республік, з її наймогутнішим центром важкої індустрії Донбасом та Криворіжжям, з Дніпрельстаном та величезним Дніпровським комбінатом, з Тракторбудом та іншим заводським будівництвом, нечуване культурне зростання пролетаріату та колгоспного селянства, ліквідація куркульні як класу на базі суцільної колективізації, правдиве ленінське розв'язання національного питання від комуністичної партії, яка нещадно поборює вияви всілякого націоналізму та нігілізму,— ось ті магістралі, що вказують величезні перспективи розвитку української пролетарської літератури.

Ось що сказала Комуністична Партія більшовиків України про шляхи розвитку української пролетарської культури:

„Партія стоїть за самостійний розвиток української культури, за виявлення всіх творчих сил українського народу. Партія стоїть за широке використання українською соціалістичною культурою, що будується, всіх цінностей світової культури, за рішучий її розрив з традиціями провінційальної обмеженості та рабського наслідування, за творення нових культурних цінностей, гідних творчості великої класи.

Але партія це робить не шляхом протиставлення української культури культурам інших народів, а шляхом братнього співробітництва робітників і трудящих мас всіх національностей в справі будівництва міжнародної пролетарської диктатури, в яку українська робітнича класа зможе вкласти свою частку“.

(Червневий пленум ЦК КП(б)У).

Товариші! Можна бути цілком певним, що за проводом ленінської комуністичної партії, в оптимальних умовах, які створює радянська влада для розвитку української культури — національної формою, соціалістичної змістом, — українська секція Міжнародного бюро революційної літератури, об'єднана з пролетарськими літературами всіх народів СРСР, створить зразки, гідні уваги пролетаріату великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, гідні уваги пролетаріату цілого світу, гідні стати за надійну зброю в останніх боях пролетаріату — проти капіталістичного світу за світ комуністичний.

РОБІТНИЧА КРИТИКА ТА ЇЇ ШЛЯХИ

Ф. КОВАЛЕВСЬКИЙ

У процесі соціалістичного будівництва в нашій країні швидко підноситься культурно-політичний рівень пролетаріату, всіх трудящих. Бурхливе зростання преси, широке розгортання політично-просвітньої діяльності професійних спілок та інших масових громадських організацій, зростання воєнного безвірництва, нечуваний потяг до учби, — свідчать про величезне культурне зрушення в робітничій класі, серед колгоспників та бідняцько-наймитських мас. Опанувавши всі господарсько-економічні та політичні процеси в країні, пролетаріат опановує й процеси ідеологічні, керує ними.

Література є одна з найважливіших ідеологічних ділянок; література є один із найсильніших засобів психоідеологічного впливу на маси, і літературу намагається максимально використати в своїх інтересах наш класовий ворог; тому вплив

пролетаріату на процеси творення літературної продукції і керівництва ними набирає виключного значення. Зокрема, величезне значення має організація масового робітничого літературного руху, що виливається у нас в різноманітні форми, зокрема в форми масової робітничої критики.

Робітнича критика вже є на сьогодні широкий літературний рух передової, найактивнішої частини читачівських мас. По всьому Радянському Союзу підприємствах, при клубах, бібліотеках та червоних кутках організуються різні літературні, художні, робкорівські і рецензентські гуртки, різні читачівські об'єднання тощо. З них виділяється й ростуть нові кадри пролетарських письменників, митців, журналістів, критиків. Та й читачі, не об'єднані в гуртки, щораз активніше виявляють своє ставлення до літературних явищ. Вони дають бібліотекареві, клубному робітникові свої критичні зауваження про прочитані книжки, виступають на літературних вечірках, диспутах і т. ін.

Рецензентські гуртки є одна з найпоширеніших форм організації читачівської суспільності. Робітничі рецензентські гуртки є майже по всіх промислових районах України. Найбільше їх у Харкові та Києві, бурхливо зростають вони в останній час і в Донбасі, в Дніпропетровському, в Одесі, на деяких шахтах Криворіжжя. В цих гуртках робітники колективно вивчають літературні процеси, окремі книжки, виявляють і узагальнюють критичну думку читачів; рецензентсько-робітничі гуртки беруть на себе ініціативу організації літературних вечірок та диспутів. Матеріали цих гурток мають величезну цінність. З них можна було б скласти, коли б зібрати всі рецензії робітничих критиків, цілі надзвичайно цікаві томи про нашу сучасну літературу.

Рецензентські гуртки здебільшого дають книжкам вірні, класово витримані оцінки. Багато книжок ідеологічно шкідливих було в них засуджено задовго ще до того, як з'явилися на них рецензії в пресі (Івченкові „Робітні сили“, Голоти „Бруд“, Тенети „Гармонія і свинушник“ та інші). Це, звичайно, ніякою мірою не підтверджує теорії „класового імунітету“ й не означає, що кожен читач, читаючи будь-яку шкідливу книгу, зорієнтується в ній за допомогою самого тільки свого класового чуття. Немало є фактів, коли окремі, менш розвинені читачі шкідливим книжкам давали позитивну оцінку. Ось що каже токарь В. про книжку „Дівчина з ведмедиком“ В. Домонтовича:

„Читав з захопленням. Дуже подобається. Хоч ви і кажете, що книжка ідеологічно не витримана, проте для розваги прочитати можна“.

Найчастіше такі випадки невміння правильно підійти до класової суті твору зустрічаємо в колах обивательсько-інтелігентських. Жінка лікаря, прочитавши книжку Івченка „Робітні сили“, пише:

„Чудова книжка. Талановитий письменник. А як він гарно змалював трудову інтелігенцію, що чесно працює на радянській ниві“.

(Гм! Чи не читала ця докторша деяких наших критиків, що висловлювались аналогічно?).

Дехто намагається розглядати рецгуртки просто, як клубні організації, або тільки як засіб для вивчення читачівських інтересів. Зрозуміло, що рецгуртки є тісно зв'язані з загальною системою профспілкової культроботи. Але їх не можна ставити в один ряд з драматичними або шахматними гуртками. Це навіть не звичайні літературні гуртки, де вивчають історію літератури або навчаються техніки письменницького ремесла. Рецгурток — форма організації робітничої суспільності, робітничої критики. Робітнича критика є один з виявів літературного руху робітничої класи. Розглядати її інакше було б величезною помилкою й нерозумінням завдань, які стоять перед робітничою критикою.

Практика визначила рецгуртки, як самостійну форму роботи, і намітила шляхи їх дальшого розвитку. До завдання рецгуртка входить:

а) підвищувати культурно-політичний рівень самих учасників гуртка в процесі роботи над книжкою, безпосереднього вивчення книги, літературних явищ у цілому;

б) боротися з соціально-шкідливою, міщанською й халтурною книжкою, активно просувати в маси книгу ідеологічно-витриману, соціально-корисну;

в) організувати активну робітничу суспільність навколо літературних явищ, здійснювати активну участь робітничого читача в керівництві літературним процесом, організувати вплив робітничого читача на творчість окремих письменників, на роботу видавництва, допомагати їм;

г) готувати кадри для марксистської критики.

Рецгуртки ведуть велику боротьбу проти засмічення бібліотек шкідливою й nereкомендованою літературою, допомагають комплектувати книжкові фонди. Прихильники теорії „класового імунітету“ нападаються на них за те і пропонують давати в бібліотеки всякі книжки: „нехай, читач сам розбере, що для нього краще...“ Нема потреби доводити всю політичну хибність такого настановлення. Рецгуртки не можуть бути неутральні в цих питаннях. Як бойові організації робітничої критики, вони повинні рішуче боротися за кращу, ідеологічно витриману книжку, що вихову-

вала б з робітничого читача борця й будівника соціалізму й гартувала б його для нинішніх і майбутніх класових боїв.

Деякі рецгуртки запрошують на свої збори й авторів розгляданих книг. Найбільший досвід у цій роботі мають рецгуртки Харкова й Києва. На зборах гуртка автор має змогу почути безпосередньо живу критичну оцінку свого твору й дати читачам ті чи ті пояснення. Цю форму роботи треба підтримувати й розвивати.

Велику вагу має добір відповідних керівників для цієї роботи, здатних забезпечити поглиблену, класово-об'єктивну аналізу розгляданих книг. Справа в тому, що дехто з них переносить у роботу свої групові інтереси і перетворює збори гуртка на літературні дискусії. Сказати, що в таких гуртках книжки досить об'єктивно оцінюються,—навіть чи можна. І всеукраїнська нарада профспілкових бібліотечних колекторів, що обговорювала доповідь про робітничу критику, безумовно вірно зробила, виступивши проти спроб прищепити робітничо-рецензентським гурткам груповщину, висловившись за те, щоб до керівництва в рецгуртках ставали, насамперед, марксистські критики, кваліфіковані, політично підготовані бібліотекарі, студенти літфаків та читачі з комсомольського партійного активу, обізнані з марксистським літературознавством. Питання про керівників стоїть ще досі гостро. Багато рецгуртків кепсько працюють або й припиняють свою діяльність тільки тому, що немає кваліфікованого досвідченого керівника.

В роботі рецгуртків є немало, звичайно, й хиб. За найбільшу слід вважати те, що вони майже зовсім не провадять систематичної учби, не вивчають теоретичних проблем. Нема ніяких опрацьованих програм роботи рецгуртків, бракує потрібної літератури. Дальший розвиток рецензентського руху впирається насамперед в питання про учбу, про підвищення теоретичного рівня робітничих критиків. На загальноміській конференції рецгуртків весною цього року в Харкові учасники казали:

„Писати тільки рецензії — це вже нудно. Ми хочемо вивчитися підвищувати свій літературно-політичний рівень... Наші гуртки товчуться на загально-відомих, давно вивчених літературних істинах і далі не ідуть“...

Багатьох робітників-критиків рецгурток уже не задовольняє, і вони виходять із нього, а вийшовши з гуртка, не зрідка й зовсім кидають рецензентську роботу. Цьому небезпечному явищу треба запобігти. Треба забезпечити потрібні умови для дальшого зростання рецензентських гуртків. Зокрема, катедра літературознавства УІМЛ, журнал „Критика“, Інститут

імені Шевченка повинні взяти на себе завдання організувати учбово-виховавчу роботу в рефгуртках, виробити спеціальні програми й випустити ряд брошур та книжок в допомогу робітничим критикам. Треба перебороти інертне ставлення багатьох організацій до цієї першорядного значення ділянки літературного процесу. Адже треба визнати, що, не зважаючи на величезне зростання рефгуртків, роботою їхньою мало ще цікавляться і літературні організації і, особливо, наші видавництва.

До організаційного керівництва рефгуртками на Україні перші взялись профспілкові бібліотечні колектори. Зв'язані безпосередньо з робітничими читачами, з видавництвами й письменниками, вони краще могли виконати це завдання. Бібколектори допомагають організовувати нові рефгуртки, використовують їхні рецензії для рекомендації книг, збирають періодичні конференції робітничих критиків, наради рефгуртків, допомагають налагодити зв'язок між рефгуртками, видавництвами й авторами.

З початку цього року Культсектор ВУРПС'у почав видавати через свій центральний бібколектор спеціальний орган робітничої критики „Читач-рецензент“— додток до журналу „Культробітник“. „Читач-рецензент“ став тією трибуною, що навколо неї почали об'єднуватися рецензентські гуртки та окремі робітники критики. Під його впливом виникли десятки нових гуртків, почали писати багато товаришів з Донбасу, Києва, Дніпропетровського, Одеси, Харкова.

На рефгуртках обговорюють десятки й сотні книг. Колективно написана рецензія становить іноді цінність набагато більшу, ніж рецензія досить кваліфікованого критика. До редакції „Читача-рецензента“ надходить не мало рецензій, що написані може й не зовсім грамотно та досконало, але досить вірно й чітко розкривають ідеологічний зміст розглянутих творів. І це тільки частина того потоку рецензій, який щодень зростає. Деякі рефгуртки видають свої бюлетені, звіти, стінгазети, вміщаючи в них кращі рецензії.

„Читач-рецензент“, крім того, вміщає матеріали для підвищення кваліфікації робітничих критиків, підсумовує місцевий досвід, встановлює зв'язок рефгуртків з письменниками та видавництвами, посиляючи їм кращі рецензії. Проте, більшість рецензій використовується ще недосить, не доходить до видавництва й автора, не дістає належного поширення. Масовим українським газетам та журналам слід би запровадити в себе спеціальні відділи робітничої критики, щоб містити в них кращі роботи рефгуртків. Багато редакцій не уявляють собі значення й користи цієї справи і вважають часом навіть за незручне для себе друкувати рецензії, написані „неграмотно“.

Журнал „Читач-рецензент“ має й не мало важливих хиб. Основні з них у тому, що журнал іще не створив міцного зв'язку з місцями, матеріал для підвищення кваліфікації у ньому випадковий і друкується рідко, рецензії не завжди досить чіткі. Журналові треба забезпечити належний склад своїх кореспондентів, добитися того, щоб вони були справжніми виразниками думки передового робітничого читачівства.

Організувати активний вплив робітничої критики на видавництво й автора, виявляти кращих робітників-критиків для фахової марксистської критики, допомагати видавництвам у розгортанні редакційно-масової роботи, організувати роботу з політичною й виробничо-технічною книгою, максимально поширити відділи рецензії та підвищення кваліфікації — от завдання, що стоять перед „Читачем-рецензентом“. Журнал треба поставити на вищий теоретичний рівень і перетворити на самостійний орган робітничої критики, забезпечивши йому витримане керівництво. Зрозуміло, що з цими завданнями „Читач-рецензент“ може вправитися лише в органічному зв'язку з марксистською критикою, з широкою допомогою відповідних партійних, громадських, наукових організацій, органів преси (передусім „Критики“) і т. ін.

До останнього часу рецгуртки вивчали переважно художню літературу. Це зрозуміло. Художню літературу читають більше, ніж книжки з техніки й науки. Проте, сьогодні цей стан різко змінюється. Виробнича технічна книжка в умовах соціалістичної реконструкції, відіграє чимраз більшу роль. Без неї, без елементарного технічного знання робітникові-ударникові важко боротися з неналагодженістю роботи в цеху, за кращу організацію виробництва, за темпи, за промфінплян. Технічне переозброєння пролетаріату, завдання готувати нові кадри для нашої промисловості й сільського господарства. потребують, щоб і в роботу робітничого читачівського активу внести якнайбільше елементів політехнізму. Справді, чи є неприступним такий стан, коли на підприємстві точиться боротьба за виконання й перевиконання промфінпляну, за кращу організацію виробництва, коли над цим працюють усі організації, коли на технічну книжку робітничі маси виявляють нечуваний попит, а рецгуртки обмежуються вивченням самої тільки художньої літератури?

Ніхто не каже, звичайно, про те, що треба кинути художню книжку і взятися до технічної. Це був би абсурд. Мовиться про те, щоб поряд із роботою над книжкою художньою піднести на належну височінь роботу з книгою виробничо-технічною, щоб для цієї роботи створювати спеціальні гуртки й групи читачів активістів-виробничників. „Читач-рецензент“, взявши щодо цього рішучий курс, запровадив у себе

розділ рецензій на технічну книгу та максимально сприяє організації гуртків і груп для вивчення технічної літератури. Перші ще, правда, невеликі кроки переважно в Києві і Донбасі вже зроблені. На керівників запрошують інженерів, техніків та високо-кваліфікованих майстрів. Між іншим, слід відзначити, що товариство „Техніка — масам“ покищо стоїть осторонь од цієї роботи.

Кажучи про політехнізацію роботи рецгуртків та про створення спеціальних гуртків технічної літератури, не можна промовчати й іншого питання — про потребу внести елементи політехнізму в роботу гуртків над художньою літературою й, нарешті, в саму художню літературу. Якщо взяти наші сучасні українські романи й повісті, то більшість із них описує які хоче події й факти (громадянська війна, село, любовні пригоди й т. ін.) і найменш висвітлюють питання виробничого життя. А ті з авторів, що беруться до робітничої тематики, показують виробництво і виробничі відносини поверхово, часом невірно, або й зовсім уникають їх показувати. З таких творів можна згадати, наприклад, роман Д. Гордієнка „Тинда“, Копиленка „Визволення“, деякі твори А. Любченка та інші. Основне в художньому творі, звичайно, є люди, класи, відносини між ними; виробниче тло допомагає лише краще розуміти вчинки людей та їхні стосунки. Але це тло конче треба давати — і давати вірно. Для цього письменник повинен краще знати виробництво, про яке пише, вивчати його, а не обмежуватися поверховими спостереженнями підчас „гастрольних подорожей“ для збирання матеріалу.

У зв'язку з робітничою критикою виникає досить важливе питання про виявлення й організацію робітничого авторства й рецензентських кадрів для створення технічної книги. Масову виробничу технічну книгу тепер, здебільшого, пишуть автори-„універсалісти“, часто одірвані від практичного життя на підприємстві, без достатнього часом виробничого досвіду. Книгу, що її пише такий автор, не рецензують, не перевіряють досвідчені виробничники, що могли б додати немало поправок, а може й змін. Тому незрідка такі книги виходять із помилками і мало допомагають робітникам. До створення технічної книги повинен узятися кваліфікований робітник, інженер і технік, що зв'язані безпосередньо з виробництвом і мають потрібний досвід. А до рецензування рукописів треба максимально притягти рецгуртки, робітників-активістів.

На боротьбу за робітничого автора й рецензента для виробничо-технічної книги перше виступило видавництво „Український робітник“. Уже видано декілька книг авторів-робітників, виділено спеціальних організаторів в Дніпропетровському, в Донбасі, в Києві, Харкові, рукописи періодично

ставляться на колективне рецензування й редагування рецензій та в групах робітників-ударників. Так, у Харкові, наприклад, обговорено рукопис Вайна „Виробничі комуни“ з участю самого автора. Робітники-критики подали щодо цієї книжки багато пропозицій та виправлень. Це, звичайно, тільки перший крок, роботу цю треба широко розгорнути. Її можна й треба провадити не лише з технічною, а й з художньою та політичною літературою. Рецензії з допомогою журналів „Читач-рецензент“, „Критика“, бібліотек та бібліоколекторів повинні налагодити тісніший зв'язок з видавництвами, регулярно діставати од них рукописи на обговорення, запрошувати авторів, посилати їм свої рецензії, активно впливати на їхню діяльність.

Робітнича критика є один з величезних резервуарів, що даватиме і вже й дає нові сили для нашої пролетарської літератури. Призив ударників у літературу для зміцнення її робітничого ядра повинен поповнити ряди не тільки прози й поезії, а й критики. Не можна, звісно, казати, що робітниче ядро в критиці сьогодні може стати за її основну, ведучу силу. Масова робітнича критика перебуває ще на відносно низькому теоретично-філософському рівні. Але курс на це треба взяти рішучий і твердий. З рецензій уже сьогодні виходять міцні й надійні товариші. Можна навести ряд імен, що ростуть у „велику критику“. Їм треба вчитися, їм потрібні допомога й керівництво.

Знов таки, „Читач-рецензент“ із цим завданням величезної ваги сам, безумовно, не вправиться. Катедра літературознавства інституту марксизму, редакція „Критики“, інститут Шевченка та ВУСПП повинні взятися до цієї справи і взагалі ближче стати до масового руху робітничої критики. Виявлення найпередовіших талановитих товаришів, виховна робота з ними, вміщення їхніх рецензій і статей в „Літературній газеті“, в „Критиці“ та інших органах, висування й відраджування на учбу, організація рецензій підвищеного типу, — от практичні шляхи в цьому питанні.

Робітнича критика набирає характеру серйозного глибокого руху передової маси робітничих читачів. Організувати цей рух, піднести його на вищий теоретичний рівень, зв'язати тісніше з марксистською критикою та з роботою видавництва письменника і з справою поширення книги, — це наші найважливіші завдання; од виконання його залежатиме й дальший успіх та розвиток цього руху.

ЖЕРТВА ПЕДАГОГІЧНОЇ САМОЖЕРТОВНОСТІ,

АБО Б. О. БОРОВИЧ В СВІТЛІ ПРОБЛЕМИ ЧИТАЧА

КОСТЬ ДОВГАНЬ

Так звана проблема читача — проблема і методологічна і літературно-політична — за реконструктивної доби повстає перед нами в новому вигляді, в новій, вищій якості, сходячи, в основному, до проблеми активної участі масової пролетарської суспільності в літературному процесі, де то не тільки активного засвоєння літературної продукції й класово-свідомого реагування на неї, а й активної участі в її творенні, в керівництві літературним процесом у цілому. Нині здійснюваний призов ударників до літератури і є потужний засіб максимально поглибити й зміцнити цю участь, і цим самим піднести на вищий ступінь увесь пролетарський літературний фронт — одну з найвідповідальніших ідеологічних ділянок фронту соціалістичного будівництва.

Проблема мобілізації найширшої пролетарської суспільності навколо літератури привертає до себе щораз більшу (хоч і досі ще далеко недостатню) увагу наших критичних, літературознавчих, бібліотечних тощо сил. Маємо вже й деякі спроби теоретичних узагальнень щодо цього, спроби теоретично усвідомити ті нові явища й процеси, які перед очима на цій ділянці ідеологічній розгортаються. Давати більш-менш укінчені підсумки цим спробам було б передчасно. Але вчасно реагувати на деякі з них, з певного погляду показові, викривати деякі прикметні тенденції та їхній класовий підклад — це є наш невідкладний обов'язок.

Одну з таких спроб маємо в недавно надрукованій статті досить відомого бібліотекознавця, автора одної з систем т. зв. предметового каталогу (яка, між іншим, досі жде й дуже потребує серйозної марксистської критики) — Б. О. Боровича. Стаття зветься „Письменник-критик-читач“* і має завдання висвітлити проблему взаємин між цими трьома „таборами“, як висловлюється досить таки невдало, але симптоматично Б. О. Борович.

Більша частина статті становить, власне, неформальний діалог Б. О. Боровича з невідомими співбесідниками; автор подає спочатку досить докладно ряд міркувань, що з ними він не погоджується, вкладаючи їх в уста „багатьох людей, особливо письменників“ або „деяких белетристів“, а потім

* „Журнал бібліотекознавства та бібліографії“, (Київ), 1930, № 4. Також окрема відбитка.

береться ці міркування спростовувати, а їхнів авторів — повчати й напугувати. Така „полеміка“ має, як нам досі здавалося, ту незаперечну перевагу, що перемога авторова в ній забезпечена, скільки він завжди має змогу, поперше, обрати собі „опонента“ підсилу, а подруге — залишити за собою останнє слово. Але, хоч як це дивно, розглядалий випадок показує, що й у такому разі, навіть ніби застерігши собі всі переваги в „двобої“, не можна бути убезпеченим від поразки...

Хто ж вони — ці невідомі співбесідники Б. О. Боровича? Яке їхнє соціальне становище й походження? Не маючи в руках відповідних анкет, не маючи безпосередніх вказівок на це від самого автора (мабуть, цим він не поцікавився), спробуймо зробити певні висновки з самих їхніх висловлювань, як їх подає Б. О. Борович, — проте дещо змінивши їх порядок:

„... Багато людей, особливо з письменників, питають: навіщо критик? Яку роль відіграє він у літературній творчості, чим він допомагає справі? Адже він тільки шкодить, бо нервує, не дає спокійно працювати... Хіба це людина завжди досить авторитетна, добре тямуща в тому, про що говорить? Хіба вона завжди досить обізнана з питаннями творчості, обдарована глибоким розумом, досить освічена і в царині соціології, і в теорії поезії, і в питанні естетики і т. д. і т. д. (відбитка, стор. 3, розрядка наша).

Як бачимо, таємничі співбесідники Б. О. Боровича є, в усякому разі, затяті „критикофоби“. Ця хвороба досить поширена серед деяких наших письменників і, правду сказати, скепсис їхній деякі підстави має: і, справді, на сьогодні наш критик, на жаль, не завжди є „людина досить авторитетна“, не завжди „добре обізнана з питаннями творчості“ і т. д. Така критика, справді, іноді нервує, а іноді й шкодить (в нашому поточному літературному житті мали ми не один такий приклад).

Але послухаймо далі:

„Але, кажуть нам, критика так часто перебуває в непевних руках. Адже пишуть неукі, не тільки не зрозумівши твору, який критикують, але й не дочитавши його. Адже так мало зустрічаємо сумлінності й доброзичливості, і знання, і вміння, і авторитету, і розуміння... (відбитка, стор. 5, розрядка наша).

Справа дещо яснішає. Маємо явну зміну „кількості“, а звідси і явний перехід „кількості в якість“. Замість попереднього „не завжди“ маємо „так мало“, а з другого боку — „так часто“. Цебто, на думку невідомих співбесідників Б. О. Боровича, сьогоднішня радянська критика є в основному й переважно „несумлінна“; в основному й переважно в неї немає „і знання, і вміння, і авторитету, і

розуміння". Тому наші „співбесідники" по-своєму цілком послідовні, коли виголошують:

„... для чого нам критика цих невігласів, кому й навіщо вона потрібна? Терпить від неї й зацькований письменник, терпить і затуманений читач. Тоді — геть із критиками, і хай живе безпосередній зв'язок із читачем" (відбитка, стор. 3, розрядка наша).

Не будемо критикувати по суті цього войовничого гасла наших відважних „антикритиків". Важить те, що анонімні співбесідники Б. О. Боровича щораз більше розперізуються і тим самим себе щораз більше розшифровують. Для них уже вся наша критика покривається поняттям „невігласів", бож від цієї кваліфікації вони безпосередньо переходять до загальних „організаційних висновків" щодо критики. Від попередньої стриманості й заокруглених риторичних питань немає й сліду. Натомість бачимо виширені зуби: „геть із критиками" (критиками взагалі!), вони бо „нервують", „цькують письменника" (письменника взагалі!) і „туманять читача" (читача взагалі!).

Що ж пропонують наші вже великою мірою розшифровані „співбесідники" замість такої немалої їм радянської критики? Рецепти їхні — на предиво неоригінальні, а, проте, знов з свого погляду, цілком послідовні:

„Потрібен звичайний повідомлювач, потрібен інформатор, щоб повідомляти про вихід такої от книжки. За філологічним значенням слова бібліографія — це книгоопис — і тільки; от і опишуйте книгу, подавайте про неї відомості читачеві, інформуйте його, але не критикуйте, не аналізуйте, не вчіть — не ваша це справа" (відбитка, стор. 3 — 4, розрядка наша).

Справа вже зовсім ясна. Маємо перед собою незвичайно одвертих апологетів буржуазного „об'єктивізму", що його класова природа й класова функція — надто ясні. Маємо тут і цілком природне „змикання" з буржуазною бібліографічною теорією „об'єктивного" опису і навіть запозичання „філологічних" аргументів з її струхлявілого арсеналу. Коротко кажучи, устами наших „співбесідників" промовляє розлючений класовий ворог, буржуазний літератор, якому, природно, „тісно" в умовах пролетарської диктатури, якого „нервує" ненависна йому класова пролетарська критика, який прагне „об'єктивності" й „безпосереднього зв'язку з читачем" (очевидно — своїм читачем).

Слід визнати: свідомо чи несвідомо Б. О. Борович цими кількома репліками дав непоганий, хоч і далеко неповний портрет тих класово-ворожих елементів, які безперечно й досі в нашої літературі є і які в нинішніх умовах підсиленого соціалістичного наступу, отже й загостреної класової боротьби

помітно активізуються. Викрити ці елементи, хоч би й анонімно виведені, показати справжнє їхнє класове обличчя — така спроба є вчасна і корисна.

Як же вправився з цією спробою Б. О. Борович? Перша і, як побачимо далі, невипадкова — помилка його в тому, що він, замість викривати класовий підклад і спрямованість наведених висловлювань, починає по-дружньому переконувати їхніх анонімних авторів; критика Б. О. Боровича має занадто „домашній“ характер, і вже це збуджує небезпідставний сумнів: яку ж дистанцію кладе він між собою та своїми „співбесідниками“, якою мірою протиставить себе їм? Відповідь на це питання стане ясна в ході і в наслідок аналізу основних висловлювань Б. О. Боровича, що їх він висуває, як антитезу до цитованих вище тверджень. Почнімо з зауважень частковішого характеру, з нашої темою відносно менше зв'язаних.

„... вони („деякі белетристи“ — К. Д.) дуже помиляються, коли поняття бібліографії тлумачать виключно формально: з цих дитинячих пелюшок наша радянська бібліографія давно й безповоротно виросла. В старому розумінні бібліографія й була тільки звичайним описом (схедеографією), проте останні роки зчинили з цій царині цілковиту революцію. На недавніх всесоюзних бібліографічних з'їздах... в запальних боях якраз і стялися бібліографи теоретики й практики, робітники старої й нової формації...“

Читачеві, очевидно, потрібна рекомендаційна бібліографія, потрібна педагогічна анотація. Бібліографія, якщо вона хоче служити потребам життя, тільки так і розуміє свої функції, свою соціальну роль. Звичайно, цим зовсім не виключається бібліографія описова й формальна, бо й така буває потрібна...“ (відбитка, стор. 4, розр. авторова).

Слід одразу відзначити педагогічний такт Б. О. Боровича. Маючи перед собою об'єкт педагогічного впливу певного типу (вище вже характеризуваного), Б. О. Борович послідовно пристосовується до нього, уміло уникаючи тут усього того, що хоч трохи могло б „знервувати“ вразливих „деяких белетристів“, ніде нічого не згадуючи про класову суть боротьби в сучасній бібліографії, нічого не кажучи про завдання марксистської бібліографії і т. д.

Але ми побоюємось, що „безтактний“ пролетарський читач не оцінить належно всіх тонкощів такого педагогічного підходу. Цей читач візьме на себе сміливість заявити, що в наведеній цитаті Б. О. Борович послідовно замазує класову суть сьогоднішньої боротьби формальної й „активної“ бібліографії, протиставляючи бібліографів „практиків“ і „теоретиків“ (ніби по цій лінії точиться основна боротьба), орудуючи тут „біологічними“ категоріями „віку“ („дитячі пелюшки“ „стара“ й „нова“ формація й т. д.). Цей читач скаже, що Б. О. Борович не спромігся піднести дане питання на прин-

ципову височінь, як видно, не розуміючи того, що всяка бібліографія, в тому числі й „описова“, є „класово-суб'єктивна“, що боротьба на останніх бібліографічних з'їздах була класовою боротьбою між піонерами марксистської бібліографії й епігонами бібліографії буржуазної і т. д. Цей читач, нарешті, зазначить, що, зводячи суть буржуазного об'єктивізму в бібліографії до „дитинячих пелюшок“, Б. О. Борович не каже тут, чому ж ці „пелюшки“ й сьогодні з піною на губах відстоюють його „співбесідники“. Вони, очевидно, знають це краще за Б. О. Боровича; вони, з свого погляду, далеко послідовніші за нього...

Коротко кажучи, в пролетарського читача складеться цілком певна думка, що в першій таки принциповій сутичці з своїми, у власній уяві сконструйованими, супротивниками Б. О. Борович безславно скапітулював, і ця капітуляція тим безславніша, що з Б. О. Боровича — фахівець-книжник, а співбесідники його („деякі белетристи“) є, очевидно, дилетанти в питаннях бібліографії.

* * *

Основні риси методології Б. О. Боровича, що вже в наведений вище цитаті досить виразно виявилися, ще гостріше впадають в око, коли він переходить до питань, ближче з нашою темою зв'язаних, — до питань про ролі й вагу критики, обороняючи її проти своїх темпераментних „співбесідників“.

„Чому ж це критика нервує белетриста, а акторові, співцеві, слюсареві, лікареві тощо вона й корисна й потрібна? Адже взагалі кажучи... вона сприяє творчості, допомагає поліпшити якість продукції. Усякий фахівець, звичайно, домагається того, щоб узнати про свою роботу думку визначного фахівця, щоб почути пораду до діла, вказівку... щоб навчитися від товариша, який багато бачив і знає... Чому ж письменникам щодо цього бути в окремому становищі, чому їх треба звільнити від критики, отже і позбавити й поради і керівництва?“ (відбитка, стор. 5).

Як бачимо, Б. О. Борович і далі терпляче й лагідно переконує своїх „співбесідників“. І знов треба віддати належне педагогічному хистові Б. О. Боровича: маючи за об'єкт виховного впливу буржуазного обивателя, автор уміло пристосовує до нього свою систему доказів, послідовно знижуючи її до „діляцького“, „аполітично“-обивательського рівня.

І знов ми серйозно побоюємося, що пролетарський читач не оцінить належно цієї педагогічної саможертви Б. О. Боровича; читач скаже, що важко уявити собі більшу, безнадійнішу відстань ніж та, що лежить між таким трактуванням функції літературної критики і рівнем, на який піднесено це питання у відповідних партійних документах. Читач

нагадає Б. О. Боровичеві хоч би резолюцію агітпропнаради при ЦК КП(б)У з 28 грудня 1928 року й, зокрема, такі рядки:

„...марксистська критика в руках партії мусить бути усинтезованою функцією марксистського літературознавства та комуністично-партійної політики в галузі художньої літератури зокрема“ „Критика, 1929, № 2, ст. 118, розрядка оригіналу).

Отже, два роки тому партія висунула історичного значення формулу, в якій чітко здекларувала конечну потребу і в галузі критики здійснювати один із основних принципів соціальної практики пролетаріату: синтетичне поєднання наукового пізнання з будівною практикою. Але, ясна річ, така формула не може не „нервувати“ „деяких белетристів...“ та й не на їх переконування вона призначена.

На жаль, у своєму педагогічному запалі Б. О. Борович непомітно для себе дещо перебрав міру. Недооцінивши своїх „учнів“, він свою аргументацію знижує аж надто — навіть порівняно з їхнім рівнем. Б. О. Борович силкується перебороти очевидно не зовсім зрозуміле йому упередження їхнє до радянської критики. Б. О. Борович закликає покинути всякі незгоди й пізнати радість братньої любови:

„Нехай в особі критика белетрист знайде свого старшого друга що знає й любить літературу; нехай то буде суворий, а все таки прихильник, що пильнує допомогти, застерегти, виправити...“ (відб., стор. 6).

Б. О. Борович, на жаль, не говорить, про якого белетриста й критика тут мова. Але коли вона звернена до „деяких белетристів“ і до пролетарської критики, то ми побоюємося, що миротворчі заходи Б. О. Боровича підуть намарне. Ми вже не кажемо про те, чи погодиться пролетарський критик до всякого белетриста підходити, як „прихильник“, чи, й поготів, як „старший друг“. Але ми вже бачили вище, що й „деякі белетристи“ не творять собі ілюзій щодо цього: вони одверто ляскають зубами на пролетарську критику, добре тямлячи, що в її особі мають не „прихильника“, не „друга“, а непримиренного класового ворога.

Б. О. Борович не зміняє свого настановлення й далі, коли говорить про завдання нашої критики. Про що згадає він? Поперше й неодноразово — про потребу підносити її фахову кваліфікацію; подруге — про піднесення етичного її рівня:

„...і критичну статтю і бібліографічну замітку може писати тільки той, хто ґрунтовно знає дане питання, тільки людина, добре обізнана з його літературою“...

...Треба домагатися, щоб бібліографію вели люди тямущі, добре обізнані з тим, про що пишуть...

...Літературну, письменницьку етику треба піднести на належну височину, гідність критика, бібліографа, рецензента повинна цілком гарантувати і письменника і читача й від неуптва, і від прикрих помилок, і від усяких наскоків..." (відбитка, стор. 6).

Хороші це побажання, і важко їх заперечувати. Дійсно, науковий рівень нашої критики часто відстає від тих завдань, що їх ставить наша доба; дійсно, засвоєння основ пролетарської етики для деяких наших критиків є питання немалої ваги. Але знов, зв'язаний своїм педагогічним настановленням, Б. О. Борович не каже, що такі побажання для нашої критики конкретного змісту можуть набрати лише на ґрунті основних її завдань — завдань пролетарської критики за доби реконструкції. А про ці завдання Б. О. Борович з цілком зрозумілих причин нічого не говорить. Він говорить про завдання критики „взагалі“.

* * *

Але „взагалі“ нічого не буває. Під кожним „взагалі“ криється завжди певний цілком конкретний зміст. В цьому можна впевнитися хоч би з того, як ставить Б. О. Борович проблему взаємин письменника й критика з читачем.

Ми вже згадували, що Б. О. Борович говорить тут про „три табори“. Цим самим, незалежно від своїх суб'єктивних замірів, Б. О. Борович механічно переносить в пролетарське суспільство категорії сучасного суспільства буржуазного. Саме там письменник і критик протистоять один одному, як продуценти певних ідеологічних цінностей, що їх циркуляція відбувається в буржуазному суспільстві в товарних формах; саме там письменник і критик, здебільшого, протистоять найширшому масовому читачеві, скільки в сучасному буржуазному суспільстві основна маса літератури й критики природою своєю ворожа класовим інтересам найширших трудящих мас, спрямована на переборення класової природи цих мас, на прищеплення їм чужо-класової психоідеології.

В пролетарському суспільстві ця антиномія принципово знімається, скільки вся література мусить служити класовим інтересам пролетаріату, інтересам соціалістичного будівництва; цей принцип ступнево здійснюється на практиці в міру того, як пролетарська маса активно опановує літературу. В цьому процесі опанування зникає не лише суперечність між класовою природою великої частини сучасного радянського письменства та його споживачем; зникати починає й сутофункціональне протиставлення письменника й читача, скільки масовий пролетарський читач щораз більше включається в процес творення літературних цінностей. В цьому — суть

того діалектичного стрибка, що підносить наш літературний процес на вищий ступінь...

Втім, повернімось до Б. О. Боровича. Що він виявляє повне нерозуміння суті проблеми читача в радянському суспільстві, що він не випадково орудує згаданою вище термінологією, і наші закиди щодо цього є небезпідставні,— в цьому впевняємось із дальших висловлювань Б. О. Боровича. Ось як аргументує він перед письменником потребу вивчати читача.

„Кожна думка кожного читача може стати за сировий матеріал до роздумування, може так чи сяк стати в пригоді, бо цей матеріал допомагає вивчати й пізнати читача (розрядка автора — К. Д.) допомагає ясно бачити того, до кого звертається з словом. Нехай цей масовий читач говорить видимі нисенітиці, нехай він виявляє при цьому свою нерозвиненість, свою невідготованість, своє примитивне мислення, свої специфічні потреби й уподобання,— все це буде дуже добрим (?— К. Д.) показником для вдумливого спостережника, все це допомагає бачити того читача, все це дає змогу відшукати нові шляхи для впливу на нього“ (відбитка, стор. 6, розр. наша).

Як бачимо, Б. О. Борович наділяє свого читача досить таки несимпатичними рисами. Якого саме читача має він на увазі— не знаємо. Коли того читача, що з ним „безпосереднього зв'язку“ прагнуть згадувані вище „деякі белетристи“,— не заперечуємо. Коли — читача пролетарського, то це щось дуже близько до наклепу. Та обминімо це. Нам важить підкреслити тут явні ознаки культурницького аристократизму в Б. О. Боровича. Він розглядає читача лише як об'єкт впливу й вивчення. І це, знов, є риса не випадкова.

Ми вже згадували вище, як ретельно турбується Б. О. Борович про кваліфікацію літературної критики. Тепер ці турботи виступають у дещо новому світлі.

„Белетристів дуже потрібне відповідне оточення — взагалі, й поради, вказівки, заохота, критика, зокрема. Але нехай ці поради та вказівки дають ті, хто на це має право...“ (відбитка, стор. 5, розр. наша).

Цікаво, хто ж, справді, має це право за Б. О. Боровичем?

„Нехай учить тільки той, хто озброївся усім надбанням сучасної науки, хто має соціологічну освіту, хто в курсі всіх літературних течій і шкіл“ і т. д. (відбитка, стор. 5—6).

Отже, Б. О. Борович настоює; він рішуче відмовляє пролетарським масам право впливати на творчість письменницьку, монополізуючи це право в руках висококваліфікованого фахівця-критика („старшого друга“, „прихильника“), що його класове обличчя, до речі, в усьому контексті залишається дуже й дуже невиразне.

Вся ця концепція завершується й синтетично оформлюється в такий тираді Б. О. Боровича, де він „розв'язує“ одну з найактуальніших на сьогодні літературно-політичних проблем — проблему робітничої критики:

Останніми роками в наших масових бібліотеках широко практикується читальські гуртки, зібрання, конференції, читальські щоденники й газети, літературні диспути... Все це дуже добре... все це і цікаво, і важливо, і потрібно. Але ніяким чином не треба забувати, що всі ці методи бібліотечної роботи (підкр. авторове—К. Д.) мають основну мету — агітувати за книгу й бібліотеку, затягати все нові кадри читачів; що це способи активної бібліотечної роботи — і тільки... Тим часом, тепер помічаємо видиму тенденцію — обернути масові читальські зібрання на судище для письменників, замінити ними критику фахівців. Активна метода агітації за книгу непомітно перетворюється на дуже поверхову, несерйозну і далеко не завжди цінну й змістовну „критику“. Купка випадкових читачів — із числа найсміливіших і охочих виступати — говорить від імені зібраних... усе це урочисто заводять у протоколи, стверджують підписами, оголошують... Певна річ, такого типу „критика“ навряд чи сприяє творчій праці белетриста...

З цього погляду має рацію І. Іполіт *, що гаряче постає проти таких вправ і доводить, що вони ніяк не можуть замінити професійну критику... читальським зборам і читальським рецензіям на книги слід би повернути їхні первісні пропагандистські функції“.

Б. О. Борович є досить відомий фахівець-бібліотекознавець; до нього з певною увагою та довірою прислухаються досить широкі кола бібліотечних працівників; тим то його висловлювання набирають ширшого інтересу. Що можна сказати з приводу цих висловлювань?

1. Б. О. Борович вживає тут не зовсім сумлінної методи; виступаючи на бій проти спроб підмінити фахову критику масовою робітничою критикою (хоч жодної серйозної пропозиції такої заміни ніхто ніколи не висував), він використовує цей аргумент, щоб заперечити будь-яку активну роль масової робітничої критики.

2. Б. О. Борович намагається здискредитувати це першорядне надбання пролетарської культури, киваючи на „випадкових читачів“, іронізуючи з приводу „протоколів“ і „підписів“, хоч усе це свідчить лише про шкідливість кепської організації масової критики, про шкідливість бюрократичного підходу до неї.

3. Не знаємо, знов, про якого саме белетриста говорить Б. О. Борович. Коли мова про белетриста типу згаданих вище „співбесідників“, то дійсно масова пролетарська критика „навряд чи сприяє“ його „творчій праці“ — і за цим навряд чи будемо шкодувати. Коли ж мова про революційного ра-

* „Вульгаризаторское извращение хорошей идеи“. „Книга и Революция“ 1929, № 10.

дяньського белетриста, то величезне виховне значення масової активної пролетарської суспільності для творчого його розвитку навряд щоб треба було спеціально доводити. Цього не розуміють хіба що... „співбесідники“ Б. О. Боровича.

4. Б. О. Борович є безнадійно далекий від розуміння ролі пролетаріату, як гегемона всіх культурних процесів у радянському суспільстві. Для Б. О. Боровича пролетарська маса є лише безсловесний об'єкт педагогічного впливу й дослідження; виходить, що всі постанови керівних партійних органів про створення масової активної пролетарської суспільності навколо літератури, про виховання робітничих рецензентських кадрів і т. д. і т. д. — все це є лише „методичні засоби“, щоб полегшити Б. О. Боровичеві та його товаришам по роботі виконання їхніх „пропагандистських функцій“. Такий підхід свідчить, щонайменше, про кардинальне нерозуміння завдань бібліотечної роботи — і культурної роботи, взагалі — в пролетарському суспільстві за реконструктивної доби.

На цьому можна б поставити крапку, коли б ми не натрапили наприкінці статті Б. О. Боровича на досить таки несподіваний „трюк“, з нашою темою безпосередньо не зв'язаний, а проте вартий уваги. Відгукаючись на статтю К. Зелінського („Литературная газета“, 1929, № 6), що відбиває, по суті беручи, дрібнобуржуазний переляк цього автора перед масовими читачівськими організаціями та перед радянським бібліотекарем, Б. О. Борович пише:

„Маючи деяку причетність до бібліотечної справи, ми все таки жодною мірою не будемо обстоювати, щоб такий стан речей був нормальний. Ми зовсім не вважаємо за нормальне, щоб фактичну долю книги визначали рядові бібліотечні робітники, зовсім не завжди озброєні всім тим, що абсолютно обов'язкове для серйозного критика. Ми думаємо, що на цьому ґрунті повстає немало серйозних курйозів. Але ми не вважаємо за нормальне й того, щоб відповідальна робота коло просування книги в маси, взагалі, перебувала часто в непевних руках, як і того, що скрізь і завжди шкільну роботу доводиться доручати не тим, що справив би її вналежне річчю. А проте в цей момент ми нічого іншого запропонувати не можемо, бо стоїмо перед незаперечними фактами життя“.

Як бачимо, Б. О. Борович висловлюється досить кучеряво, а проте сенс цієї тиради ясний: з неї ще раз впевняємося, що Б. О. Борович відчуває глибоку знеохоту до робітничої масової критики, („непевні руки“!). Та це нас мало дивує, надто після попередніх висловлювань Б. О. Боровича. Але кожного здивувати мусить та „сміливість“, з якою Б. О. Борович висуває твердження, що їх ми підкреслили в другій половині цитати. За Б. О. Боровичем, „незапереч-

ний факт життя" є той, що нам „скрізь і завжди шкільну роботу доводиться доручати не тим, що справив би її в належне рiчище"! Не знаємо, який саме сенс намагався вкласти Б. О. Борович у цей вислів. Але об'єктивний сенс його може бути лише один: маємо тут якщо не наклеп на нашу радянську дійсність, то, що найменше вияв різкої сліпоти до сучасних культурно-політичних процесів, зокрема до того, як зростає культурно-політичний рівень радянської учительської маси, як міцніє партійно-комсомольський прошарок у ній — і т. д. Нічого цього Б. О. Борович не бачить; він бачить і тенденційно гіперболізує лише те, що серед деякої частини вчительської маси — в наслідок гострої потреби інтенсивно збільшувати вчительські кадри — справді маємо часткове і тимчасове зниження обсягу формальних знань.

Після цього віддаємо самому читачеві на волю відповіді на поставлене вище питання: якою ж мірою відмежовується Б. О. Борович від своїх „співбесідників", що їхнє соціальне обличчя ми на початкові нашої замітки спробували визначити.

* * *

Мораль — коротка:

Треба деяким нашим культурникам, особливо старшої генерації, рішуче підтягуватися до філософсько-політичного рівня партійних настановлень у питаннях культури. Дистанція тут — чималенька, робота це нелегка, але іншого шляху немає.

Треба рішучо вдарити по культурницькому аристократизмі; треба вимагати належної поваги до пролетарської маси, усвідомлення її ролі гегемона, активного класового суб'єкта геть усіх культурних процесів у пролетарському суспільстві; треба вимагати від декого вміння вчитися в пролетарських мас високої умілости — до всіх процесів, до всіх явищ підходити з тим самим критерієм, з того самого погляду: з погляду і з критеріями інтересів класової боротьби пролетаріату, інтересів соціалістичного будівництва.

Треба максимально зміцнити теоретичний ґрунт масового пролетарського літературного руху, піднести його на належну науково-політичну височінь, щоб не могли зростати на ньому такі „квіточки", як от „теоретичні" вправи Б. О. Боровича: такі „квіточки" водяться лише на болотяних низинах, і гостре горяне повітря є для них згубне.